

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

Методичне забезпечення
семінарських занять
з дисципліни «Міжнародне право»
кафедра конституційного та трудового права

ВСТУП

Міжнародне право справедливо визначають як самостійну правову систему зі своїми особливостями і закономірностями. Його вивчення включено до навчальних планів усіх вищих навчальних закладів, які забезпечують підготовку студентів за спеціальністю «Правознавство».

Міжнародне право створювалось протягом століть з метою утвердження стабільних, упорядкованих міжнародних відносин. У сучасних умовах інтерес до нього все зростає, оскільки збереження цивілізації потребує подальшого підтримання міжнародного правопорядку та запобігання подій, що загрожують миру і безпеці.

Наприклад, перед міжнародним співтовариством постали і постають нові проблеми: територіальні спори та правонаступництво держав, громадянські війни, міжнародний тероризм, захист національних меншин, біженців, екологічна безпека, торгівля людьми, наркотиками, зброєю тощо. Зростають протиріччя і невідповідність у рівні життя розвинених країн і тих, що розвиваються. Без вирішення цих та багатьох інших питань не можна всебічно з'ясувати значення міжнародного права у сучасному житті.

Навчально-методичний посібник написано у відповідності з програмою курсу „Міжнародне право” для студентів 4 курсу юридичного факультету. Він є досить корисним для засвоєння студентами правових знань, пов'язаних з їхньою професійною підготовкою, набуттям практичних навичок самостійної роботи з нормативно-правовими актами і застосування правових норм до конкретних правових ситуацій.

Навчальний посібник містить структуру навчальної дисципліни «Міжнародне право» за кредитно-модульною системою, плани семінарських занять, ключові поняття і терміни для кожної теми, які мають бути засвоєні при вивченні. Практичні завдання до семінарських занять, тестові завдання, термінологічний словник, а також практичні заняття враховують особливості фахової спрямованості підготовки спеціалістів і дають можливість в подальшому правильно розуміти і тлумачити нормативні акти під час професійної діяльності.

В посібнику також надаються теми рефератів до кожної теми, за якими студенти можуть працювати для реалізації своїх творчих та наукових здібностей. Для успішної роботи студентів до кожного семінарського чи практичного заняття запропоновані методичні рекомендації, перелік рекомендованої літератури. Посібник містить також питання для підготовки до модульного контролю та іспиту.

Вирішення запропонованих ситуаційних завдань студентами призначене для закріплення знань з міжнародного права, пристосування їх до практичних ситуацій у повсякденному житті, вироблення навичок пошуку, тлумачення норм міжнародного права, імплементації у національне законодавство та їх застосування.

МОДУЛЬ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

ТЕМА №1. ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЯК НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

План

1. Поняття та юридична природа міжнародного права. Характерні риси міжнародного права. Міждержавні відносини як об'єкт міжнародного права. Принципи міжнародного права.
2. Функції міжнародного права.
3. Галузі та інститути міжнародного права.
4. Поняття, структура та види норм міжнародного права.
5. Джерела міжнародного права.

Методичні рекомендації:

При підготовці до семінарського заняття, студент повинен звернути увагу на визначення поняття міжнародного права як особливої правової системи, що регулює міждержавні відносини. Міждержавний характер та відсутність апарату примусу, поєднання договірних та звичаєвих норм права. Особливий координаційний метод регулювання правовідносин, що притаманний міжнародному праву.

Особливо необхідно проаналізувати та визначити зв'язок міжнаціональною та міжнародною правотворчістю та теорії трансформації, делегування, інкорпорації. Функції міжнародного права.

Також в процесі підготовки варто звернути увагу на поняття джерел міжнародного права, основні та допоміжні джерела. Міжнародний договір і міжнародно-правовий звичай. Система сучасного міжнародного права. Галузі та інститути міжнародного права. Взаємозв'язок міжнародного права із зовнішньою політикою та дипломатією.

Розглядаючи питання про основні принципи міжнародного права, необхідно розглянути їх політично-правову та моральну обґрунтованість. Формулювання принципів у Статуті ООН, розвиток принципів у Заключному Акті НБСЕ (Гельсінкі, 1975 р.).

Звернімо увагу на необхідність окремого розгляду співвідношення понять міжнародне право і мораль. Релігія і міжнародне право. Взаємний вплив міжнародного права, зовнішньої політики і дипломатії. Глобальні проблеми сучасності і міжнародне право.

☒ Теми рефератів:

1. Розвиток науки міжнародного права.
2. Поняття та характерні риси норм міжнародного права.
3. Концепція “м'якого права”.

Перелік ключових термінів та понять:

джерела міжнародного права, міжнародне право, міжнародне публічне право, міжнародне приватне право, міжнародно-правові відносини, імперативна норма, міжнародно-правовий звичай, норма міжнародного права, принцип міжнародного права, система міжнародного права, система науки міжнародного права.

Ситуаційні завдання

Завдання №1

У ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН як джерело міжнародного права згадується міжнародний звичай «як доказ загальної практики, визнаної у якості правової норми».

Загальновідомо, що звичаєва норма міжнародного права впливає з практики, а практика держав може виражатися у визначених діях чи у стримуванні від дій. Простіше установити існування звичаєвої норми міжнародного права у випадках позитивних дій держав.

Запитання до завдання

Чи може звичай складатися з комплексу міжнародних норм? Як ви розумієте докази існування звичаю? Наведіть приклади.

Як тлумачиться «загальність» міжнародних звичаїв?

Завдання №2

Останнім часом багато вчених-правознавців відзначають наддержавний характер деяких утворень, у першу чергу ЄС. Існує кілька поглядів на природу ЄС: одні дослідники міжнародного права відносять його до регіональних міжнародних організацій, інші - до конфедерації чи наднаціонального (наддержавного) утворення.

Запитання і завдання

Як особисто ви охарактеризуєте юридичну природу ЄС?

Чи суперечить наднаціональний характер міжнародної організації міжнародному праву? Яка ваша точка зору з даного питання?

Перелічіть умови, яких повинні дотримуватись держави, що претендують на членство в міжнародних організаціях.

Які особливості права ЄС можна виділити?

Тестові завдання

*** Які з наступних ситуацій (відносин) не підпадають під сферу міжнародно-правового регулювання:**

- 1) візит делегації Французької соціалістичної партії на з'їзд Лейбористської партії Великобританії;
- 2) візит Президента України до Російської Федерації;
- 3) сесія Генеральної Асамблеї ООН;
- 4) переговори уряду України до Міжнародного валютного фонду щодо отримання кредиту;

- 5) відносини між працівником і роботодавцем з питання нарахування заробітної плати;
- 6) звернення громадянина України до Європейського суду з прав людини.

※ ***Хто є автором ідеї створення кодексу міжнародного права:***

- 1) Бентам;
- 2) Хайд;
- 3) Оппенгейм;
- 4) Ейхельман;
- 5) Буткевич.

※ ***Діяльність держави з реалізації міжнародних норм у національному законодавстві - це:***

- 1) трансформація;
- 2) цесія;
- 3) рецепція;
- 4) імплементація;
- 5) адаптація.

※ ***Кодифікація міжнародного права не охоплює:***

- 1) чітке закріплення норм міжнародного права у хронологічному порядку;
- 2) розробку нових принципів і норм з урахуванням актуальних потреб світового співтовариства;
- 3) динамічність розвитку міжнародних відносин;
- 4) зміну, доповнення або перегляд застарілих норм;
- 5) прийняття багатосторонніх міжнародних договорів.

※ ***Перша мирна конференція в історії міжнародного права - це:***

- 1) Віденська;
- 2) Гаазька;
- 3) Женевська;
- 4) Генуезька;
- 5) Ялтинська.

※ ***У якому документі вперше було закріплено основні принципи міжнародного права:***

- 1) Конституція України;
- 2) Статут ООН;
- 3) Статут Ліги Націй;
- 4) Заключний акт НБСЄ;
- 5) Декларація ООН про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно Статуту ООН.

※ ***Зміст основних принципів міжнародного права характеризується:***

- 1) універсальністю;
- 2) стабільністю;
- 3) трансформацією;
- 4) програмним характером;
- 5) системністю.

※ ***Принцип незастосування сили або погрози силою означає:***

- 1) утримуватися від застосування сили чи її погрози проти територіальної недоторканності чи політичної незалежності держав;
- 2) заохочувати держави та інших суб'єктів міжнародного права, або сприяти застосуванню сили, але тільки не безпосереднє застосування сили у міжнародних відносинах;
- 3) виконувати покладені зобов'язання, утримуватися від організації, підбурювання, пособництва або участі в напіввоєнних, терористичних чи підливних цілях; від збройного втручання чи пропаганди агресивних війн;
- 4) застосування сили чи її погрози тільки за рішенням ГА ООН;
- 5) застосування сили чи її погрози при врегулюванні міжнародних спорів і конфліктів.

※ ***Державоподібні утворення - це так звані:***

- 1) держави, які не мають конституції;
- 2) історично сформовані політично-релігійні або політично-територіальні одиниці; вільні міста та території;
- 3) штати, федерації, кантони, землі;
- 4) республіки або монархії; міжнародні організації.

※ ***До вторинних суб'єктів міжнародного права відносять:***

- 1) держави і державоподібні утворення;
- 2) юридичні та фізичні особи;
- 3) міжнародні міжурядові організації;
- 4) міжнародні неурядові організації;
- 5) держави, які борються за свою незалежність.

※ ***Який з елементів не є обов'язковим складовим міжнародної правосуб'єктності:***

- 1) правоздатність;
- 2) правонаступництво;
- 3) дієздатність;
- 4) деліктоздатність;
- 5) участь у міжнародній нормотворчості.

※ ***Правонаступництво - це:***

- 1) проголошення держави незалежною;
- 2) перехід прав і обов'язків від одного суб'єкта до іншого у зв'язку з набуттям правоздатності чи дієздатності; набуття державою певних прав у міжнародних відносинах;
- 3) набуття суб'єктом міжнародного права додаткових зобов'язань без його згоди;
- 4) процес деколонізації.

 Рекомендована література: основна [1;2;3;6;16]; додаткова [18;19;20;24].

ТЕМА №2. ТЕМА: СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ТА ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНОГО ПРАВА

План

1. Доктринальні концепції про співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права.
2. Міжнародне право та компетенція органів держав.
3. Імплементация норм міжнародного права. Поняття, види, форми трансформації.
4. Українське законодавство про взаємодію міжнародного та внутрішньодержавного права.

Методичні рекомендації:

Перш за все при підготовці до даного семінарського заняття необхідно розглянути доктринальні концепції про співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права. Дуалістична та моністична концепції співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права. Міжнародне право та компетенція органів держав. Імплементация норм міжнародного права. Поняття, види, форми трансформації. Українське законодавство про взаємодію міжнародного та внутрішньодержавного права.

Також на особливу увагу заслуговує розгляд питання про взаємодію міжнародного і внутрішньодержавного права як окремих випадків взаємодії міжнародної системи і держави; вплив внутрішньодержавного права на міжнародне право; вплив міжнародного права на внутрішньодержавне право; міжнародне та конституційне право; міжнародне право та компетенція органів держави; конституційні суди та міжнародне право; резолюція міжнародних органів, організацій та національне право.

☒ Темі рефератів:

1. Моністична та дуалістична теорії співвідношення міжнародного та національного права: порівняльно-правова характеристика.
2. Міжнародне право в національних судах.
3. Роль внутрішньодержавного права у функціонуванні міжнародного права (на прикладі України).

4. Підготувати реферат за темою: «Особливий статус конституції у внутрішньому праві і його значення для міжнародного права».

✍ **Перелік ключових термінів та понять:**

адапція, відсилка, дуалістична теорія затвердження, зворотне відсилання, змішана трансформація, імплементация, нігілістична теорія, обмін документами, паралельна правотворчість, підписання міжнародно-правового акту, прийняття приєднання, пряма трансформація, ратифікація, рецесія, створення спеціального правового режиму, теорія виконання, Теорія примату міжнародного права. трансформація, узгодження норм міжнародного та внутрішньодержавного права гармонізація норм міжнародного та внутрішньодержавного права, уніфікація перетворення.

📖 **Рекомендована література: основна** [2;6;8;16;19]; **додаткова** [9;15;24].

ТЕМА №3. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА САНКЦІЇ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

План

1. Поняття, підстави та суб'єкти міжнародно-правової відповідальності.
2. Види і форми міжнародно-правової відповідальності держав.
3. Питання про види і форми відповідальності міжнародних організацій. Відповідальність міжнародних організацій і держав-членів.
4. Міжнародна кримінальна відповідальність фізичних осіб.
5. Поняття міжнародно-правових санкцій і умови їхньої правомірності.
6. Санкції, що здійснюються державами в порядку самопомогі.
7. Санкції, що здійснюються державами з допомогою міжнародних організацій.

Методичні рекомендації:

При підготовці до даного семінарського заняття, студенту необхідно перш за все звернути увагу та розглянути поняття відповідальності у міжнародному праві як форми юридичного зобов'язання суб'єкта-порушника відшкодувати збитки. Поняття інституту відповідальності. Класифікація правопорушень, що тягнуть за собою міжнародно-правову відповідальність. Види міжнародно-правової відповідальності, характеристика.

Також необхідно визначити політичну відповідальність та її форми. Розглянути насильницькі дії та умови їх застосування під час реалізації політичної відповідальності. Статут ООН з питань відповідальності. Обмеження суверенітету як одна з форм політичної відповідальності.

Окрему увагу необхідно звернути на матеріальну відповідальність, її поняття. Форми матеріальної відповідальності. Абсолютну матеріальну відповідальність та умови її застосування.

Необхідно надати загальнотеоретичні характеристики засобам розв'язання спорів та їх характеристика. Мирний спосіб розв'язання спору як втілення принципу міжнародного права. Надання добрих послуг, посередництва під час розв'язання конфліктів.

Визначити, обставини, що виключають відповідальність держав. Поняття міжнародно-правових санкцій і умови їхньої правомірності. Санкції, що здійснюються державами в порядку самопомоги. Санкції, що здійснюються державами з допомогою міжнародних організацій. Поняття та класифікація санкцій в міжнародному праві.

☒ Теми рефератів:

1. Класифікація міжнародних правопорушень.
2. Матеріальна відповідальність за шкідливі наслідки дій, що не заборонені міжнародним правом.
3. Форми реалізації міжнародно-правової відповідальності.

✍ Перелік ключових термінів та понять:

апартеїд, воєнні злочини, геноцид, злочин, злочини міжнародного характеру, злочини проти людства, міжнародно-правова відповідальність, репарація, репресалія, реторсія, реституція, санкція, сатисфакція, субституція

✍ Тестові завдання

*** Міжнародна деліктоздатність:**

- 1) здатність суб'єктів міжнародного права мати суб'єктивні права та обов'язки;
- 2) здатність суб'єктів міжнародного права нести відповідальність за здійснені правопорушення;
- 3) здатність суб'єктів міжнародного права набувати своїми діями суб'єктивних прав та обов'язків;
- 4) право суб'єктів міжнародного права укладати міжнародні угоди;
- 5) право суб'єктів міжнародного права вступати до міжнародних організацій.

*** Санкції у міжнародному праві - це:**

- 1) способи забезпечення ефективності норм права у період війни та інших збройних конфліктів;
- 2) застосування примусових заходів у міжнародних відносинах з використанням чи без використання матеріальної сили;
- 3) спосіб забезпечення прав держави як суб'єкта міжнародного права самостійно чи за допомогою міжнародних організацій;
- 4) спосіб забезпечення органами державної влади примусового виконання законів і підзаконних актів, рішення судових органів тощо шляхом примусу;
- 5) способи забезпечення міжнародно-правових норм як примусовими,

так і непримусовими засобами.

✳ **Виділіть індивідуальні санкції у міжнародному праві:**

- 1) реторсії та репресалії;
- 2) виключення з міжнародної спільноти;
- 3) невизнання, розрив відносин, самооборона;
- 4) позбавлення міжнародної правосуб'єктності;
- 5) реституції, субституції, репарації.

 Ситуаційне завдання

Космічний супутник зійшов з орбіти, упав на територію держави А. і завдав суттєвої шкоди. Потерпіла держава висунула претензії про відшкодування збитку. Держава, що запускала супутник, стверджувала, що не вчинила жодних протиправних дій, бо падіння об'єкта відбулося з об'єктивних причин, і тому її провина відсутня у завданому збитку.

Завдання і запитання.

Чи створюють дії держави, що запустила супутник, склад правопорушення?

Які особливості настання відповідальності за невільне заподіяння шкоди?

 Рекомендована література: основна [1;2;3;10;16;17;19]; додаткова [11;22;24].

ТЕМА 4. ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

План

1. Поняття і джерела права міжнародних договорів.
2. Класифікація міжнародних договорів.
3. Форма, структура та найменування.
4. Порядок та стадії укладання міжнародних договорів
5. Реєстрація та опублікування міжнародних договорів.
6. Дія та недійсність міжнародних договорів.
7. Тлумачення міжнародних договорів.
8. Припинення та призупинення дії міжнародних договорів.

Методичні рекомендації:

При підготовці до семінарського заняття студентам необхідно перш за все визначити поняття, принципи і джерела права міжнародних договорів; поняття, види і форма міжнародного договору; учасників міжнародних договорів; укладення і виконання міжнародних договорів: порядок і стадії укладення міжнародного договору. Форму, структура та найменування.

Слід звернути увагу на повноваження на укладення договору; погодження тексту договору; способи вираження згоди на обов'язковість договору;

застереження до багатосторонніх договорів; реєстрацію і опублікування договору; юридичну дійсність міжнародних договорів; презумпцію дійсності договору і підстави його недійсності; наслідки недійсності договору; чинність і застосування міжнародних договорів; вступ договору в силу.

Особливу увагу при підготовці варто звернути на чинність договору в часі і просторі; міжнародні договори і треті держави; забезпечення виконання міжнародного договору; тлумачення міжнародних договорів; припинення договору; зупинення чинності договору.

☒ **Теми рефератів:**

1. Сторони в міжнародних договорах.
2. Тлумачення міжнародних договорів.
3. Вплив війни на міжнародні договори.

✍ **Перелік ключових термінів та понять:**

Міжнародний договір; рівноавтентичні тексти договору; сторони міжнародного договору; учасник договору; учасник переговорів; сторона, що домовляється; принцип універсальності; федеративне застереження; договірна правоздатність; повноваження; консенсус; встановлення автентичності тексту договору; парафування; підписання; повне підписання; ратифікація; затвердження; депозитарій; приєднання; застереження; пролонгація; промульгація; ділимість положень міжнародного договору; договір зворотної сили не має; початок рухомості договірних кордонів; правило альтернату; дійсність міжнародного договору; денонсація; анулювання; абсолютна свобода договорів; недійсність; заперечність; корінна зміна обставин.

✍ **Тестові завдання**

✳ **Міжнародний договір - це:**

- 1) міжнародна угода, укладена між державами в усній формі і яка регулюється нормами міжнародного права;
- 2) міжнародна угода, укладена між державами в письмовій формі згідно з нормами міжнародного права;
- 3) угода міжурядового характеру про політичне, економічне співробітництво;
- 4) будь-яка угода, укладена законодавчим органом влади;
- 5) міжнародна угода, укладена в усній чи письмовій формі між суб'єктами міжнародного права згідно з його нормами і принципами, незалежно від її найменування, і міститься в одному чи кількох документах.

✳ **Першим багатостороннім міжнародним договором, що заборонив агресивну війну, став:**

- 1) Паризький договір;
- 2) Договір «Вічної дружби»
- 3) Статут Ліги Націй;
- 4) Статут ООН;
- 5) Гаазька конвенція про закони і звичай ведення сухопутної війни.

※ **Пакт Бріана-Келлога - це:**

- 1) Версальський договір;
- 2) Паризький договір;
- 3) Генуезький договір;
- 4) Декрет про мир;
- 5) Варшавський договір.

※ **Денонсація - це:**

- 1) відмова держави від договору з попереднім попередженням інших учасників, коли така відмова, її порядок і умови прямо передбачені договором;
- 2) відмова держави від договору, коли є для того достатні підстави, визначені нормами міжнародного права;
- 3) визнання договору недійсним;
- 4) припинення договору за згодою сторін;
- 5) надання згоди на обов'язковість договору шляхом прийняття відповідного закону парламентом держави.

※ **Міжнародні договори України є частиною:**

- 1) національного законодавства;
- 2) міжнародної нормативної системи;
- 3) правової системи України;
- 4) системи міжнародних відносин;
- 5) системи підзаконних нормативно-правових актів.

※ **Депозитарій – це:**

- 1) опублікування тексту міжнародного договору в офіційних виданнях;
- 2) країна, на території якої відбулось укладення міжнародної угоди;
- 3) держава або міжнародна організація, яка зберігає текст міжнародного договору і ратифікаційні грамоти;
- 4) законодавчий орган держави, що видає ратифікаційні грамоти;
- 5) сторона угоди, яка покликана забезпечити її виконання та контроль за дотриманням принципу сумлінного виконання міжнародних зобов'язань.

※ **Конкордат - це:**

- 1) одностороння угода;
- 2) двосторонній договір;
- 3) договір між Ватиканом й іноземними державами про статус

католицької церкви;

- 4) договір між Папою Римським і міжнародними організаціями;
- 5) договір між Папою Римським і сусідніми державами.

※ **Парафування - це:**

- 1) скріплення ініціалами уповноважених осіб кожної сторони договору, що виражає згоду з текстом;
- 2) заключний акт у процесі укладення договору;
- 3) затвердження договору одним з вищих органів державної влади;
- 4) відмова від виконання договору;
- 5) надання згоди на обов'язковість договору.

※ **Джентльменська угода» — це:**

- 1) усний договір;
- 2) багатостороння угода; двосторонній договір;
- 3) угода, яка передбачає настання зобов'язань для суб'єктів міжнародного права;
- 4) угода між джентльменами у Франції чи Великобританії.

 Ситуаційне завдання

Серед інших основних джерел міжнародного права п. 1-а ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН перше місце посідають «міжнародні конвенції, як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, певним чином визнані ... державами», причому термін «конвенції» використовується у широкому значенні, охоплюючи всі відомі форми закріплення домовленостей між суб'єктами міжнародного права під загальною поняттям «міжнародний договір».

Запитання

Що розуміється під міжнародним договором?

Якими є цілі та об'єкти, на врегулювання яких спрямовані міжнародні переговори?

Хто може бути стороною міжнародного договору?

Що ви розумієте під формою і структурою міжнародного договору?

 Рекомендована література: основна [1;2;3;6;7;12;16]; додаткова [14;24;33].

ТЕМА 5. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ

План

1. Поняття міжнародного права прав людини та його співвідношення з гуманітарним.
2. Основні міжнародно-правові акти про права людини та їх класифікація.

3. Міжнародні органи із захисту прав людини.
4. Міжнародно-правове забезпечення та захист прав людини у мирний час та у період збройних конфліктів.
5. Міжнародно-правовий статус населення:

Методичні рекомендації:

При підготовці до семінарського заняття присвяченого правам людини необхідно розглянути концепцію. прав людини та її втілення у міжнародному праві; міжнародне співробітництво з питань прав людини.

Серед основних нормативних актів в галузі прав людини варто визначити природу прав людини. Біблія і права людини. Права людини в працях римських філософів. Англійська петиція про права 1628 р., англійський Біль про права 1689 р., американська Декларація про Незалежність 1776 р. Розвиток прав людини в ХХ ст. Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародні пакти 1966 р., Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р. Права людини у традиціях українського народу. Класифікація прав людини.

При розгляді міжнародної системи захисту прав людини розгляньте всесвітню та регіональну системи. Міжнародно-правові акти з прав людини. Міжнародно-правові органи контролю за дотриманням та захистом прав людини. Статут ООН 1945 р. Міжнародна Хартія прав людини.

Вивчаючи механізми захисту прав людини в рамках ООН необхідно розглянути Генеральну Асамблею та допоміжні органи. Економічну та Соціальну Раду, її допоміжні органи. Комісію з прав людини. Підкомісію з попередження дискримінації і захисту національних меншин. Юридичні органи. Комітет з прав людини. Комітет з ліквідації расової дискримінації. Комітет з економічних, соціальних, культурних прав. Центр з прав людини. Верховний комісар ООН з прав людини.

Розглядаючи механізми захисту прав людини в рамках Ради Європи. особливої уваги потребує Європейський суд з прав людини. Порівняння процедур подання індивідуальних скарг згідно з Європейською конвенцією з прав людини та Факультативним протоколом до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Американська система захисту прав людини.

Також при підготовці до семінарського заняття необхідно визначити роль міжнародного кримінального права у захисті прав людини. Міжнародні кримінальні трибунали. Регіональна співпраця в галузі прав людини. Захист прав жінок і дітей; співробітництво держав в рамках спеціалізованих установ ООН; міжнародно-правові питання громадянства; придбання і втрата громадянства; біпатриди і апатриди; правове положення іноземців; право притулку і правовий статус біженців. Міжнародні механізми контролю за дотриманням прав людини; міжнародно-правовий статус населення.

☒ Теми рефератів:

1. Контрольні функції ООН в сфері прав людини

2. Європейська система захисту прав людини
3. Правовий статус біпатридів та апатридів;
4. Міжнародно-правові аспекти проблеми прав негромадян.

Ситуаційні завдання

До Європейського суду з прав людини звернулася Л., піддана Іспанії, зі скаргою проти уряду Іспанії. Суть скарги у тому, що протягом п'яти років поблизу її будинку працювало підприємство з переробки відходів, яке своєю діяльністю завдавало шкоди здоров'ю місцевого населення. Заявниця неодноразово зверталася в судові й інші державні органи влади своєї країни із заявами про протиправні дії підприємства, але безуспішно. На думку заявниці, має місце порушення ст. 8 Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини.

Запитання

Чи обґрунтована скарга потерпілої?

Яку позицію повинен зайняти суд при розгляді справи?

 Рекомендована література: основна [1;2;3;11;13;16;19]; додаткова [8;15;24;30].

ТЕМА 6. ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ І КОНФЕРЕНЦІЙ

План

1. Поняття та види міжнародних організацій.
2. Правосуб'єктність міжнародних організацій.
3. Організація Об'єднаних Націй:
4. Регіональні міжнародні організації
5. Міжнародні конференції.

Методичні рекомендації:

При підготовці до семінарського заняття необхідно насамперед визначити поняття міжнародної організації як структури, що має статус суб'єкта. Роль міжнародних організацій в сучасних міжнародних відносинах; фактори, що обумовлюють зростання ролі міжнародних організацій у вирішенні міжнародних проблем. Історія міжнародних організацій.

Необхідно надати визначення міжнародних конференцій. Поняття міжнародної конференції. Коло учасників, порядок роботи. Рішення міжнародної конференції.

Особливої уваги заслуговує волевиявлення держав щодо створення міжнародних організацій. Значення міжнародних організацій для підтримання миру та безпеки, захисту прав людини у світі та регіоні. Юридична природа міжнародної організації як договору особливого виду. Основні принципи діяльності міжнародної організації. Похідний та функціональний характер

правосуб'єктності. Договірна правосуб'єктність. Привілеї та імунітети міжнародної організації. Постійні представництва держав при міжнародних організаціях.

Також необхідно визначити правові засади членства в міжнародних організаціях. Припинення членства. Порядок вступу. Призупинення членства.

Розглянути необхідно й міждержавні організації за напрямками галузевості розвитку. ООН як одна з найзначніших міждержавних організацій: структура та напрями діяльності. Регіональні міждержавні організації: Рада Європи, Співдружність Незалежних Держав, Ліга арабських країн та ін. МОП, МАГАТЕ, ВООЗ, ЮНЕСКО та інші структури, що працюють за окремими напрямками.

Необхідно проаналізувати правові аспекти захисту прав людини за допомогою міжнародних громадських організацій (визнаних за класифікацією як недержавні). Регіональні міжнародні організації.

☒ Теми рефератів:

1. Міжнародні воєнні та політичні організації.
2. Міжнародні конференції.
3. Правовий статус ООН.
4. Міжнародно-правовий статус СНД.

☞ Перелік ключових термінів та понять:

міжнародна організація; універсальна міжнародна організація; регіональна міжнародна організація; конгрес; нарада; мирна конференція; політична конференція; економічна конференція; дипломатична конференція; спеціалізована міжнародна організація; спеціалізована установа ООН; установчі документи; статут; предмет діяльності; місцезнаходження; конвенціональний базис; міжнародна правосуб'єктність міжнародної організації; міжнародні неурядові організації; припинення членства в організації; вихід з міжнародної організації; виключення з міжнародної організації; вищі (пленарні) органи; виконавчі органи; адміністративні органи; комітет зі спеціальних питань; комісія зі спеціальних питань; юридичні органи; компетенція міжнародної організації; система ООН; міжнародна конференція; генеральний комітет; комітет з повноважень; робочий комітет; редакційний комітет; резолюція; заключний акт; комюніке.

☞ Тестові завдання

*** Виділіть спеціалізовані установи ООН:**

- 1) ЮНЕСКО, МАГАТЕ, ІКАО, ЮНКТАД, ВООЗ, МОП;
- 2) НАТО, ОЧЕС, МВФ, ПАРС, СНД;
- 3) ЕКОСОР, МАР, ВПС;
- 4) Світовий банк, ЮНІСЕФ;
- 5) ОБСЄ, ГА, МЕРКОСУР, НАФТА.

✳ **Виділіть органи СНД:**

- 1) Рада глав держав, Економічний суд;
- 2) Орган галузевого співробітництва;
- 3) Комісія з прав людини;
- 4) Секретаріат, ЄСП;
- 5) Рада Безпеки.

✎ **Ситуаційні завдання**

У 1982 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію про мирне розв'язання міжнародних суперечок, у якій зверталася увага держав-членів «на можливості, надані Міжнародним судом для врегулювання спорів юридичного характеру». У Декларації також зазначалося, що такі суперечки повинні передаватися сторонами в Міжнародний суд відповідно до положень його Статуту.

Запитання до задачі

Які функції Міжнародного суду ООН?

Як Ви розумієте «обов'язкову юрисдикцію Міжнародного суду» відповідно до його Статуту і які умови її визнання?

📖 **Рекомендована література:** основна [1;2;3;6;12;14;16]; додаткова [17;5;25;27].

ТЕМА 7. ПРАВО ЗОВНІШНІХ ЗНОСИН (ДИПЛОМАТИЧНЕ І КОНСУЛЬСЬКЕ ПРАВО)

План

1. Поняття права зовнішніх зносин.
2. Поняття дипломатичного та консульського права, їх джерела.
3. Органи зовнішніх зносин держави.
4. Дипломатичні представництва.
5. Функції дипломатичного представництва.
6. Дипломатичні привілеї та імунітети.
7. Торгові представництва.
8. Спеціальні місії.
9. Консульські представництва.
10. Консульські привілеї та імунітети.
11. Постійні представництва держав при міжнародних організаціях

Методичні рекомендації:

При підготовці до семінарського заняття студенту необхідно насамперед визначити поняття, джерела і систему права зовнішніх зносин; органи зовнішніх зносин і їх правовий статус; дипломатичні представництва: поняття, функції і види; глава дипломатичного представництва; персонал

дипломатичного представництва; дипломатичний корпус; привілеї та імунітети дипломатичних представництв і їхнього персоналу; обов'язки по відношенню до держави перебування; торгові представництва; представництва держав при міжнародних організаціях: поняття і функції представництв.

Розглянути необхідно й привілеї та імунітети представництв при міжнародних організаціях; привілеї та імунітети представництв при ООН і їхніх співробітників; привілеї та імунітети представництв і їхніх співробітників при спеціалізованих установах ООН.

Проаналізувати Віденську конвенцію про представництво держав в їхніх відношеннях з міжнародними організаціями універсального характеру; спеціальні місії; привілеї і імунітети міжнародних організацій; боротьба проти порушень дипломатичних привілеїв та імунітетів; консульства: поняття, функції і види консульських установ; класи консулів; персонал консульського представництва і його правовий статус; консульські відділи посольств; призначення консулів; консульський патент і екзекватура; припинення функцій консульського представника; консульська округа; консульський корпус; Консульські привілеї та імунітети.

☒ Теми рефератів:

- Надайте порівняльно-правовий аналіз консульського права, дипломатичного права та інших галузей права.

➤ Скласти схеми

- Структура дипломатичного представництва;
- Види дипломатичних представництв.

✍ Перелік ключових термінів та понять:

Зовнішні зносини, міжнародна діяльність, дипломатія, зовнішня політика, зовнішні функції держави, право зовнішніх зносин, дипломатичні відносини, консульські відносини, дипломат, дипломатичні ранги, дипломатичний агент, дипломатичний корпус, дипломатичний акт, дипломатичний протест, дипломатичний протокол, дипломатичний акт, дипломатичний протест, вербальна нота, дипломатичний візит, демарш, дипломатична пошта, інтернунцій, нунцій, нотифікація, меморандум, дипломатичне представництво, дипломатична місія, агреман, вірчі грамоти, акредитування дипломатичного представника, дипломатичні привілеї, дипломатичні імунітети, консульська легалізація, консульська екзекватура, консульська юрисдикція, консульські ранги, консульські збори, консульський корпус, консульський округ, консульський патент, консульський патент, консульський статут, консульські привілеї, консульські імунітети, персонал дипломатичного представництва, дипломатичний притулок.

2. Тестові завдання

※ Хто очолює посольство:

- 1) Надзвичайний і Повноважний Посол;
- 2) Надзвичайний і Повноважний Посланник; повірений у справах;
- 3) радник I класу;
- 4) секретар III класу.

※ Спеціальна місія - це:

- 1) різновид тимчасових закордонних органів зовнішніх зносин;
- 2) постійний закордонний орган зовнішніх зносин;
- 3) сукупність спостерігачів міжнародних організацій;
- 4) представництво держави при міжнародній організації;
- 5) делегація акредитуючої держави.

Ситуаційні завдання

Завдання №1

При в'їзді на територію України дипломату, що прямує до посольства для виконання службових обов'язків, з боку представника органу митної влади було запропоновано заповнити митну декларацію і оглянути багаж.

Завдання

Оцініть правомірність дій представника митниці. Чи зобов'язаний дипломат надавати багаж для огляду?

Порівняйте порядок здійснення огляду автотранспортного засобу за Віденською конвенцією 1963 р. і двосторонніми консульськими конвенціями за участю України (використайте 2-3 конвенції за вибором).

Завдання №2

Держава А. заявила протест державі Б. у зв'язку з тим, що остання порушила дипломатичний імунітет офіційних представників держави А, які знаходилися на території держави Б. МЗС держави Б. відхилило протест, пославшись на те, що вона держава Б.) не є учасником Віденської конвенції про дипломатичні зносини і, отже, норми про дипломатичні імунітети для неї необов'язкові.

Запитання

Чи правомірна така позиція?

Який порядок надання дипломатичних привілеїв та імунітетів персоналу ООН та іншим міжнародним організаціям?

Завдання №3

У подружжя, один з яких є громадянином Росії, а інший - громадянином України, народилася дитина. Місце народження - Беларусь. Батьки дитини не мають спільного місця проживання і звернулися до російського консульства в Республіці Беларусь з проханням зареєструвати дитину як громадянина Росії.

Запитання до задачі

Який порядок звернення громадян у посольство та консульство?

Яка відповідь буде надана батькам дитини працівниками консульства?

Які особливості дипломатичного захисту характерні для осіб з подвійним громадянством?

Завдання №4

Охарактеризуйте сучасні тенденції надання притулку в приміщенні дипломатичного представництва. Які позиції держав до використання інституту дипломатичного притулку (на прикладі США й України)?

Проаналізуйте форми і методи здійснення функцій дипломатичного захисту, визначивши критерії його правомірності. Чи є право на дипломатичний захист дискреційним (залежить від особистої позиції суб'єкта) правом держави або ж право на захист є також правом громадянина?

 Рекомендована література: основна [1;3;6;7;10;13;16;17;19]; додаткова [24;28;31;32].

ТЕМА 8. ТЕРИТОРІЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ**План**

1. Територіальне верховенство - основа правового режиму державної території. Поняття та види територій
2. Розмежування сфери чинності територіального верховенства: державні кордону і їхній правовий режим.
3. Принцип цілісності державної території і недоторканості державних кордонів.
4. Правові підстави і засоби формування і зміни державної території. Практика вирішення територіальних питань.
5. Міжнародні сервітути і право транзиту через іноземну територію.
6. Міжнародні ріки і озера.
7. Території вод під особливим правовим режимом.
8. Міжнародно-правовий режим Арктики і Антарктики.

Методичні рекомендації:

При підготовці до семінарського заняття необхідно насамперед визначити поняття «територіальне верховенство» - як основу правового режиму державної території. Поняття та види територій. Розмежування сфери чинності територіального верховенства: державні кордону і їхній правовий режим. Принцип цілісності державної території і недоторканості державних кордонів. Поняття території та її поділ за ознаками географії – суша, води, повітряний простір, космос, надра.

Особливу увагу при підготовці слід приділити поняттю державної території як одного з головних елементів визначення суверенітету держави.

Міжнародно-правова класифікація території (державна, з міжнародним режимом, зі змішаним режимом). Юридична природа та склад державної території. Цілісність державної території як один з найголовніших чинників дотримання принципів міжнародного права. Правовий статус складових, що входять до державної території. Суверенітет держави над природними ресурсами в межах території та в межах міжнародно-правового та змішаного режимів.

Наступним етапом підготовки буде розгляд державних кордонів та їх правовий режим. Способи визначення, становлення і перевірки кордонів (делімітація, демаркація, редемаркація). Принципи непорушності державних кордонів. Міжнародне співробітництво з прикордонних питань. Законодавство України з територіальних питань. Правові ознаки, засоби формування та зміни державної території.

Також необхідно розглянути водні акваторії, їх поділ щодо правового регулювання в міжнародному праві (внутрішні води, прилеглі води, континентальний шельф, води спеціального міжнародно-правового регулювання). Правовий режим полярних просторів. Арктика і Антарктика. Правовий режим міжнародних каналів (Панамський, Суецький, Кольський канали).

Необхідно самостійно провести правовий аналіз територіальних спорів та претензій, правові механізми вирішення територіальних спорів. Територіальні проблеми України на сучасному етапі.

Належної уваги заслуговує також проблема народонаселення для планети та її визначення в міжнародних документах. Римський інститут розвитку людства про глобалізацію проблеми народонаселення. Категорії визначення в праві націй, народів, громадян, апатридів (осіб без громадянства), біпатридів (осіб з подвійним громадянством) та особливості регулювання статусу останніх.

✍ Перелік ключових термінів та понять:

державна територія, міжнародна територія, територія зі змішаним правовим режимом, територія з особливим міжнародним режимом, анклав, напіванклав, демілітаризовані території, мілітаризовані території, державний кордон, демілітація кордону, демаркація кордону, цесія, плебісцит, ад'юдикація, дебельяція, анексія, каботаж.

3. Тестові завдання

*** Територію Антарктики складають:**

- 1) визначені території Європи та Азії;
- 2) Північний полюс з прилеглими територіями;
- 3) континент Антарктида, острови навколо нього, частини Тихого, Індійського, Атлантичного океанів;
- 4) континент Антарктида;
- 5) територія Антарктики чітко не визначена.

※ **Ад'юдикація – це:**

- 1) територія, яка є тривалий час предметом спору між державами;
- 2) спосіб зміни статусу території за рішенням міжнародного судового органу;
- 3) спосіб зміни статусу території шляхом прийняття закону парламентом;
- 4) територія, якою опікується міжнародна організація;
- 5) захоплення частини території держави чи її передача за договором про перемир'я.

※ **Поняття «анклав» означає:**

- 1) територія, яка має вихід до моря;
- 2) частина території однієї держави, оточена з усіх сторін територіями інших держав, має морський берег;
- 3) частина території однієї держави, оточена з усіх сторін іншими державами, не має морського берегу;
- 4) територія держави, яка омивається водами океану;
- 5) напівдержавна територія чи автономія.

※ **Демаркація - це:**

- 1) позначення лінії проходження державного кордону на місцевості відповідно до договору про делімітацію, до яких додаються карти й описи;
- 2) лінія державного кордону на картах та описах; спосіб визначення лінії державного кордону у договірному порядку;
- 3) лінія проходження державного кордону на морських просторах;
- 4) лінія проходження державного кордону на підземних просторах.

※ **Міжнародна територія - це:**

- 1) територія, яка охоплює континентальний шельф та економічну зону;
- 2) міжнародні річки, канали і протоки, території посольств і консульств;
- 3) територія, на яку не поширюється суверенітет жодної з держав, яка знаходиться у користуванні всього людства;
- 4) частина території однієї держави, яка межує з територіями іноземних держав;
- 5) територіальні води та повітряні простори над ними.

※ **Космічні простори включають:**

- 1) простори неба;
- 2) Місяць, інші небесні тіла, відкриті для дослідження і використання всіма державами на основі рівності;
- 3) простори, освоєні людською цивілізацією;
- 4) окремі райони небесних просторів;
- 5) повітряні та суміжні простори.

✳ **Демілітаризована територія – це:**

- 1) частина державної території, щодо якої держава узяла міжнародні зобов'язання скорочувати або відмовитися від певних видів озброєнь чи збройних сил;
- 2) територія, яка зазнала збитків під час військових або воєнних дій;
- 3) частина території (державної чи міжнародної), де розміщуються збройні сили держав;
- 4) територія, де за необхідності розгортається театр війни; територія, на якій постійно відбувається війна або інший збройний конфлікт.

✳ **Каботаж – це:**

- 1) судноплавство поблизу берегів, уздовж узбережжя, флот прибережного плавання;
- 2) прибережне плавання та господарська діяльність;
- 3) мирний прохід через територіальне море невійськових суден і кораблів;
- 4) мирний прохід через територіальне море військових суден і кораблів;
- 5) поступлення частини території.

✳ **Територіями зі змішаним режимом є:**

- 1) континентальний шельф, виключна економічна зона, міжнародні ріки, протоки, канали;
- 2) квазідержавні території;
- 3) території Арктики та Антарктики;
- 4) космічний простір і небесні тіла;
- 5) відкрите море, територіальні води, космічні простори.

 Ситуаційні завдання

Завдання №1

Держава А. у силу укладеного договору передала державі Б. частину територіального моря. Через якийсь час держава Б. звернулася до держави А. з вимогою за укладеним договором передати і відповідну частину узбережжя. На користь своєї позиції держава Б. наводила докази про загальні принципи права, а саме принцип приналежності головної речі, і у зв'язку з цим разом з частиною територіального моря передається і повітряний простір над морем. Це ж, на думку держави Б., справедливо і до частини узбережжя переданого територіального моря.

Завдання і запитання

Оцініть з погляду міжнародного права аргументи сторін.

Чи справедливі вимоги держави Б.?

Завдання №2

До Європейського суду з прав людини звернулася Л., піддана Іспанії, зі скаргою проти уряду Іспанії. Суть скарги у тому, що протягом п'яти років поблизу її будинку працювало підприємство з переробки відходів, яке своєю діяльністю завдавало шкоди здоров'ю місцевого населення. Заявниця неодноразово зверталася в судові й інші державні органи влади своєї країни із

заявами про протиправні дії підприємства, але безуспішно. На думку заявниці, має місце порушення ст. 8 Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини.

Запитання до задачі

Чи обґрунтована скарга потерпілої?

Яку позицію повинен зайняти суд при розгляді справи?

Завдання №3

Прикордонні служби держави А. затримали громадянина третьої держави за перетин кордону в недозволеному місці. Затриманий заявив про свою невинність і пояснив, що на території не було жодних ознак державного кордону, тобто відсутні демаркаційні знаки, тому і відбулося порушення.

Запитання

У чому полягає охорона державного кордону і які повноваження органів державної влади та управління у цій сфері?

Яка нормативна основа режиму державного кордону і яким чином регулюються дії, пов'язані з його перетином особами і транспортними засобами?

Чи спричиняє юридичні наслідки демаркація кордону після встановлення кордонів де-юре (делімітації)?

Як вирішуються інциденти, пов'язані з порушенням режиму державного кордону?

Який зміст і порядок встановлення прикордонного режиму?

Визначте межі суверенітету держави А. у згаданій ситуації.

Рекомендована література: основна [1;3;6;10;16]; додаткова [4;16;24].

МОДУЛЬ 2. ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА

ТЕМА 9. МІЖНАРОДНЕ МОРСЬКЕ, ПОВІТРЯНЕ Й КОСМІЧНЕ ПРАВО

План

1. Поняття і особливості міжнародного морського права.
2. Загальні положення про режим морських просторів і про правовий статус морських суден.
3. Внутрішні (національні) морські води. Територіальні води. Відкрите море.
4. Міжнародні морські протоки і канали. Континентальний шельф.
5. Поняття міжнародного повітряного права. Правовий режим повітряного простору.
6. Правова регламентація міжнародних повітряних сполучень. Правове положення повітряних суден при міжнародних польотах.
7. Поняття міжнародного космічного права як галузі загального міжнародного права.

Методичні рекомендації:

При підготовці до семінарського заняття необхідно насамперед розглянути поняття міжнародного морського права. Кодифікація та прогресивний розвиток міжнародного морського права. Женевські конвенції 1982 року. Конвенція ООН щодо морського права 1982 року, її значення, загальна характеристика. Класифікація морських просторів. Поняття і правовий режим внутрішніх морських вод. Правовий режим суден в іноземних портах. Поняття територіального моря. Юрисдикція прибережної держави в територіальному морі. Право мирного проходу. Законодавство України про внутрішні та територіальні води. Поняття, правовий режим та види прилеглої зони. Правовий режим відкритого моря. Принцип свободи відкритого моря як основний принцип міжнародного морського права. Правовий статус судна у відкритому морі, виключна юрисдикція державного прапора, допустимі винятки з цього правила. Правопереслідування «по гарячих слідах» та умови його застосування. Виключна економічна зона. Права та юрисдикція прибережної держави. Права та обов'язки інших держав. Поняття континентального шельфу. Межі континентального шельфу. Юрисдикція прибережної держави. Права та обов'язки інших держав. Міжнародно-правовий режим проток, який використовується для міжнародного судноплавства. Транзитний і мирний проходи. Міжнародні канали та їх правовий режим. Правовий режим Суецького, Панамського та Кольського каналів. Міжнародний район морського дна. Міжнародний орган щодо питань морського дна.

Переходячи до розгляду повітряного права необхідно розглянути поняття, джерела, предмет міжнародного повітряного права. Правовий статус повітряного простору. Суверенітет держав над повітряним

простором над своєю сухопутною територією та територіальним морем. Правові наслідки незаконних польотів над державною територією. Чиказька конвенція як основне джерело повітряного права. Відповідальність авіакомпаній за смерть та шкоду, заподіяну пасажирам. Боротьба з актами незаконного втручання в діяльність цивільної авіації. Міжнародні організації в галузі цивільної авіації. Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО). Міжнародна асоціація повітряного транспорту. Європейська конференція цивільної авіації (ЕКАК).

Розглядаючи питання міжнародне космічне право необхідно особливу увагу приділити питанню про поняття, джерела, предмет міжнародного космічного права. Кодифікація міжнародного космічного права, роль ООН у цьому процесі. Суб'єкти та об'єкти міжнародного космічного права.

Варто також визначити правовий режим космічного простору і небесних тіл. Поняття «спільного спадку» людства. Проблема геостаціонарної орбіти. Заборона військової діяльності в космосі. Правовий режим Місяця та інших небесних тіл. Правовий режим космонавтів та космічних об'єктів. Реєстрація космічних об'єктів. Здійснення юрисдикції над космічними об'єктами. Права та обов'язки держав щодо врятування і повернення космонавтів, повернення космічних об'єктів. Міжнародні космічні організації. Правові аспекти міжнародного космічного права. Відповідальність у міжнародному космічному праві.

☒ Темати рефератів:

1. Визначте міжнародно-правовий режим Чорноморських каналів.
2. Складіть порівняльно-правову таблицю спільних та відмінних рис правових режимів Арктики та Антарктики.
3. Проаналізуйте в чому полягає специфіка морського простору порівняно із повітряним і космічним простором.
4. Актуальні проблеми боротьби з актами незаконного втручання в діяльність цивільної авіації.

✍ Перелік ключових термінів та понять:

Космос; космічний простір; виключно в мирних цілях; суб'єкти міжнародного космічного права; дослідження і використання космічного простору; національне присвоєння; космічний об'єкт; космічна діяльність; небесне тіло; супутник; космічний корабель; реєстрація; загальнодоступний реєстр; способи ідентифікації космічних об'єктів; абсолютна відповідальність; первинна відповідальність; вторинна відповідальність; збитки; геостаціонарна орбіта; радіочастотний спектр; штучний супутник зв'язку; метеорологічний супутник; навігаційний супутник; дистанційне зондування Землі; міжнародний контроль з космосу.

Ситуаційні завдання

Завдання №1

Держава А. вчинила масовану повітряну атаку по об'єктах, що знаходяться на території держави Б. Кваліфікувавши дії держави А. як акт агресії та вдавшись до самооборони, держава В. знищила авіа базу на території держави А.

Завдання

Визначте правомірність дій держав стосовно принципу незастосування сили чи погрози силою.

Завдання №2

Військовий корабель держави М. піддав огляду у відкритому морі судно, що плаває під прапором держави І., на тій підставі, що були підозри про перевезення судном великої партії наркотичних засобів. Наркотики дійсно були виявлені, але капітан судна заявив, що огляд вважає порушенням норм міжнародного права.

Запитання до задачі

Чи це було порушення міжнародного права? У чому саме воно виразилося?

Завдання №3

Прийнято, що стосовно повітряних просторів, розташованих над територією держави, остання здійснює повний і виключний суверенітет, тоді як у міжнародному повітряному просторі, розташованому за межами територіального моря і над Антарктикою, для літальних апаратів всіх держав діє свобода польотів.

Запитання до задачі

Який правовий статус повітряного судна та його екіпажу?

Як можна роз'яснити існування принципу свободи польотів повітряних суден всіх держав у міжнародному повітряному просторі, зазначивши, як і якому обсязі дана свобода може бути обмежена?

Завдання №4

Відомо, що комерційна діяльність міжнародної цивільної авіації здійснюється відповідно до так званих «повітряних свобод», які являють собою особливі правові режими, покликані попередити, обмежити чи загалом унеможливити виникнення конкурентної боротьби між авіа підприємствами різних країн за допомогою встановлення обсягу повноважень іноземних цивільних літальних апаратів щодо перевезення пасажирів, вантажів, багажу і поїти над територією якої-небудь країни чи між третіми країнами.

Запитання до задачі.

Як ви можете розтлумачити, що розуміється під комерційними правами у міжнародному повітряному транспорті і яка нормативна основа для застосування у міжнародній цивільній авіації «свободи повітря»?

Дайте поняття цивільного повітряного судна відповідно до Чиказької конвенції про міжнародну цивільну авіацію 1944 р.

Зазначте відмінності між регулярними і нерегулярними польотами. Охарактеризуйте режим нерегулярних польотів.

 Рекомендована література: основна [2;5;9;10;12;14;15;16]; **додаткова** [3;10;13;23;24;26].

ТЕМА 10. МІЖНАРОДНЕ ЕКОЛОГІЧНЕ І АТОМНЕ ПРАВО

План

1. Необхідність міжнародного співробітництва з питань охорони навколишньої середовища. Поняття міжнародного права навколишнього середовища, його місце в системі міжнародного права.
2. Правові форми співробітництва в сфері охорони навколишньої середовища.
3. Міжнародна відповідальність за збитки, що були скоєні навколишньому середовищу.
4. Поняття і джерела міжнародного атомного права.
5. Міжнародний режим нерозповсюдження ядерної зброї і гарантії МАГАТЕ.

Методичні рекомендації:

При підготовці до семінарського заняття необхідно насамперед проаналізувати доцільність та необхідність міжнародного співробітництва з питань охорони навколишньої середовища. Поняття міжнародного права навколишнього середовища, його місце в системі міжнародного права. Правові форми співробітництва в сфері охорони навколишньої середовища. Міжнародні організації в сфері охорони навколишнього середовища. Міжнародна відповідальність за збитки, що були скоєні навколишньому середовищу.

Переходячи до розгляду питання про атомне право необхідно визначити поняття і джерела міжнародного атомного права. Міжнародний режим нерозповсюдження ядерної зброї і гарантії МАГАТЕ. Міжнародний режим безпечного розвитку ядерної енергетики. Міжнародно-правове регулювання відповідальності за ядерні збитки.

☒ Теми рефератів:

1. Правові форми співробітництва в сфері охорони навколишнього середовища
2. Підготуйте реферат за темою: «Історико-правові аспекти міжнародного регулювання охорони навколишнього середовища».

Ситуаційні завдання

Вплив людства на його навколишнє середовище (антропогенний вплив), який сумарно спричиняє негативні наслідки, починаючи, як правило, з вузьких регіональних масштабів переростає у більш широкі масштаби, інколи доходючи до планетарних катастроф. Усвідомлення людьми такої закономірності змушує держави встановлювати різноманітні обмеження тих чи інших видів діяльності у промисловій, сільськогосподарській чи інших сферах. Для упорядкування правового регулювання взаємодії людини з навколишнім середовищем, крім дво- та багатосторонніх угод, присвячених конкретним видам діяльності, міжнародним співтовариством розроблені нормативні документи загального характеру, які закріплюють основні засади (принципи) такого регулювання.

Завдання

Проаналізуйте і спробуйте узагальнити принципи міжнародного права, що містяться у Декларації РІО від 14 червня 1992 р. «Про навколишнє середовище і розвиток», висвітлити їх взаємозв'язок з положеннями Стокгольмської декларації ООН про навколишнє людині середовище 1972 р.

 Рекомендована література: основна [2;5;9;10;12;14;15;16]; додаткова [24;34].

ТЕМА 11. МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ПРАВО ПЛАН

1. Поняття, становлення і джерела міжнародного економічного права.
2. Принципи міжнародного економічного права.
3. Міжнародно-правове регулювання економічного співробітництва держав.
4. Міжнародні організації в сфері міждержавних економічних відносин.

Методичні рекомендації:

При підготовці до семінарського заняття необхідно насамперед необхідно визначити поняття та джерела міжнародного економічного права. Цілі та принципи міжнародного економічного права. Особливості міжнародного економічного права як галузі міжнародного публічного права. Держава в міжнародному економічному праві. Відповідальність держави та приватних осіб. Транснаціональні корпорації.

Студенту необхідно також розглянути історичний розвиток форм міжнародно-правового регулювання міждержавних економічних відносин – договори про торгівлю та мореплавство. Угоди про торгівлю і платежі, надання економічної і технічної допомоги, науково-технічне співробітництво та інше. Двосторонні угоди в цій галузі.

Необхідно проаналізувати багатосторонні угоди у сфері міжнародних економічних відносин. Генеральна угода про тарифи і торгівлю 1947 р. Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі–продажу товарів 1980 р.

Проаналізувати необхідно також міжнародні економічні організації.

Самостійно необхідно проаналізувати проблему встановлення нового економічного порядку та створення системи міжнародної економічної безпеки згідно з Декларацією щодо цього від 1 травня 1974 р. та Хартія економічних прав і обов'язків держав від 12 грудня 1974 р.

☒ Теми рефератів:

1. Міжнародне економічне право, його особливості порівняно з іншими галузями міжнародного права.
2. Транснаціональні корпорації та їх значення у міжнародному праві.

✎ Надайте обґрунтовану відповідь

1. Які питання внутрішньодержавної компетенції (юрисдикції) в економічній сфері були інтернаціоналізовані і передавалися протягом XX ст.. під міжнародно–правове регулювання?
2. В чому полягає юридична сутність (особливість) виключення з принципу найбільшого сприяння для правового режиму в середині інтеграційних об'єднань?
3. Які міжнародні договори регулюють інвестиційну сферу? Якими є їх зміст та роль у міжнародній інвестиційній системі?

📖 Рекомендована література: основна [2;5;9;10;12;14;15;16]; додаткова [12;24].

ТЕМА 12. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В БОРОТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

План

1. Загальні питання міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю.
2. Багатосторонні конвенції з питань боротьби з злочинністю.
3. Злочини міжнародного характеру і зобов'язання держав по боротьбі із ними. Правова допомога по кримінальним справам. Екстрадиція: правові підстави і процедура
4. Міжнародні стандарти поведінки з правопорушниками
5. Співробітництво в боротьбі зі злочинністю в рамках міжнародних організацій.

Методичні рекомендації:

При підготовці до семінарського заняття необхідно насамперед необхідно визначити поняття міжнародного співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю. Міжнародний злочин та його ознаки. Суб'єкт міжнародного злочину. Міжнародно–правова відповідальність держави за міжнародні злочини.

Проаналізувати поняття злочинів міжнародного характеру як основного об'єкта співробітництва держав із запобігання таким злочинам і покарання

осіб, які їх скоїли. Відмінність злочинів міжнародного характеру від звичайних кримінальних злочинів і від міжнародних злочинів, критерії розмежування.

Розглянути форми співпраці держав на рівні універсальних угод та двосторонніх договорів. Боротьба зі злочинами міжнародного характеру (геноцид, рабство та работоргівля, незаконний обіг наркотичних речовин, тероризм, наймитство та ін.).

Особливу увагу необхідно звернути на співробітництво держав на рівні двосторонніх угод, яке здійснюють відомства правоохоронних структур. МВС України у боротьбі зі злочинністю. Участь України в діяльності поліцейських структур інших держав у сфері боротьби зі злочинністю, у тому числі у структурах Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерполу). Співробітництво держав щодо відпрацювання тактики діяльності з попередження злочинності та поводження із правопорушниками. Міланський план дій

☒ Теми рефератів:

1. Основні цілі і завдання Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерпол).

5. Тестові завдання

*** Екстрадиція - це:**

- 1) передача однієї держави іншій особі, яка скоїла злочин або підозрюється у скоєнні злочину;
- 2) зобов'язання суб'єкта міжнародного права відшкодувати завдані ними збитки за вчинення протиправного акту; припинення правового зв'язку між індивідом і державою внаслідок вчинення протиправних дій;
- 3) висилка іноземця або особи без громадянства за порушення законодавства держави перебування;
- 4) надання притулку особі, яка переслідується за скоєння злочину в іноземній державі.

*** Цілями Інтерполу є:**

- 1) створення і розвиток установ, що можуть успішно сприяти попередженню і боротьбі із загальною кримінальною злочинністю;
- 2) забезпечення і розвиток широкого взаємного співробітництва всіх органів поліції в рамках існуючого законодавства;
- 3) екстрадиція злочинців;
- 4) оголошення і попередження війни;
- 5) забезпечення функціонування регіональних організацій кримінальної поліції.

*** Які з наведених ознак є ознаками організованої злочинної групи:**

- 1) стійке об'єднання трьох і більше осіб;
- 2) єдиний план дій всіх учасників групи;

- 3) постійна ротація керівництва;
- 4) відсутність ієрархічної структури;
- 5) розподіл функцій між учасниками групи;

※ **Вищим органом управління Інтерполу є:**

- 1) Генеральний секретаріат;
- 2) Національне центральне бюро;
- 3) Центральне бюро;
- 4) Генеральна Асамблея;
- 5) сесія, на якій обов'язково присутні Генеральний секретар та головні радники.

※ **Як свідчить світова практика, організована злочинність найбільш поширена у:**

- 1) авторитарних державах;
- 2) тоталітарних державах;
- 3) демократичних республіках;
- 4) монархіях;
- 5) унітарних державах

 Рекомендована література: основна [2;5;9;10;12;14;15;16]; додаткова [6;7;24].

ТЕМА 13. ПРАВО ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

План

1. Поняття і види збройних конфліктів. Правовий статус учасників збройних конфліктів.
2. Міжнародно-правові наслідки початку війни. Театр війни.
3. Міжнародно-правовий режим військової окупації та нейтралітету.
4. Правовий статус цивільних об'єктів в період збройного конфлікту.
5. Закінчення війни та його міжнародно-правові наслідки.

Методичні рекомендації:

При підготовці до семінарського заняття необхідно насамперед розглянути історію формування права збройних конфліктів; міжнародне право в період збройних конфліктів; необхідність міжнародно-правової регламентації ведення війни; міжнародно-правові акти, що регламентують ведення війни; міжнародно-правові наслідки початку війни; театр війни; учасники військових дій; правовий статус комбатантів, некомбатантів та інших учасників збройних конфліктів; правовий режим воєнної окупації; способи і засоби ведення війни; міжнародно-правовий захист жертв війни і культурних цінностей; нейтралітет в війні; закінчення війни і його правові наслідки.

✍ Перелік ключових термінів та понять:

Війна; справедлива війна; несправедлива війна; агресія; збройний конфлікт; самозахист; самодопомога; гуманітарне право; закони та звичаї війни; театр війни; збройні сили; регулярні військові з'єднання; нерегулярні військові з'єднання; ополченці; повстале населення; добровольці; партизани; комбатанти; найманці; не комбатанти; відкрита територія; нейтралізована територія; воюючі сторони; воєнна окупація; контрибуція; реквізиція; післявоєнна окупація; сухопутна війна; військовий полон; військовополонений; морська війна; засоби морської війни; об'єкт морської вини; військово-морська блокада; військова контрабанда; призове право; військові хитрощі; віроломні дії; лазутчик; військовий розвідник; парламентар; зброя масового знищення; хімічна зброя; бінарна зброя; бактеріологічна зброя; ядерна зброя; термоядерна зброя; об'явлення війни; початок війни; цивільний об'єкт; військовий об'єкт; злочини проти міфу; злочини проти людяності; нейтралітет; перемир'я; місцеве перемир'я; загальне перемир'я; остаточне загальне перемир'я; акт про капітуляцію; капітуляція; прелімінарний мирний договір; мирний договір.

✍ Тестові завдання

*** Перелічіть форми оголошення війни у міжнародному праві:**

- 1) ультиматум;
- 2) шляхом звернення до власного народу;
- 3) внаслідок укладення договору;
- 4) прийняття Указу Президента України;
- 5) референдум або плебісцит.

*** Які з перерахованих ознак характеризують збройний конфлікт неміжнародного характеру:**

- 1) поширення конфлікту на території однієї держави;
- 2) наявність зовнішніх претензій;
- 3) контроль державної території антиурядовими чи іноземними угрупованнями;
- 4) антиколоніальні чи антизагарбницькі дії повстанців;
- 5) застосування зброї воюючими сторонами.

*** Що належить до «права Гааги»:**

- 1) міжнародно-правові зобов'язання Нідерландів;
- 2) усі чинні Гаазькі конвенції у міжнародному праві;
- 3) Гаазька конвенція про захист жертв війни 1949 р.;
- 4) Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р.;
- 5) Гаазька конвенція про захист культурних цінностей 1954 р.

*** До комбатантів належать:**

- 1) весь стройовий склад збройних сил воюючої держави (армія, ВМС, ВПС);

- 2) організації з підтримання громадського порядку;
- 3) ополчення, партизани;
- 4) медико-санітарний персонал;
- 5) повстале населення.

✱ **Добровольці - це особи, які:**

- 1) спеціально завербувалися для участі у воєнному конфлікті з метою отримати матеріальну винагороду;
- 2) самі переходять кордон з метою вступити на службу до збройних сил однієї з воюючих держав;
- 3) вступають на постійну службу в діючу армію однієї з воюючих держав;
- 4) спеціально уповноважена військовим командуванням воюючої сторони на ведення переговорів з командуванням противника;
- 5) мають право брати участь, якщо вважають за необхідне, у воєнних діях однієї з воюючих сторін.

✱ **Що таке воєнна окупація:**

- 1) період війни, коли тимчасово припиняється стан війни між окупованими і тими, що окупували територію, державами; спосіб здійснення міждержавних відносин на окупованій території згідно з нормами дипломатичного і консульського права;
- 2) міжнародно-правовий режим, за якого збройні сили однієї держави тимчасово займають і утримують територію ворожої держави;
- 3) правовий режим, за якого окупант може вчиняти будь-які дії стосовно території противника, за винятком встановлення нових норм права;
- 4) правовий режим, який передбачає закріплення у договірному порядку воєнних дій.

✱ **Виділіть види нейтралітету в міжнародному праві:**

- 1) національний, іноземний;
- 2) традиційний, договірний;
- 3) внутрішній, зовнішній;
- 4) постійний, тимчасовий;
- 5) звичайний, надзвичайний.

 Ситуаційні завдання

Завдання №1

Під час збройного конфлікту одна жінка звернулася до місцевої адміністрації Червоного Хреста з проханням переслати лист її батькам, які живуть на території держави противника, оскільки пошта відмовилася прийняти її лист.

Запитання

Чи може Червоний Хрест виконувати поштові функції? Який порядок передачі сімейних послань передбачено у Женевських конвенціях?

Завдання №2

Збройні сили держави А. вторглися на територію держави Б. При завданні бомбових ударів по об'єктах держави Б. використовувалися авіабази держави В. Вони були надані на прохання З держави А. Держава Б. кваліфікувала дії держави А. і В. як здійснення агресії і звернулася до Рада Безпеки ООН з проханням застосувати санкції до цих держав.

Держава В. заявила, що порушення питання про санкції стосовно неї неправомірне, оскільки її збройні сили у воєнних операціях проти держави Б. участі не брали.

Завдання і запитання

Дайте правову оцінку діям усіх держав.

Чи порушуються діями держав А. і В. основні принципи міжнародного права?

Яким чином участь ООН впливає на правомірність збройного колективного придушення агресії?

Розкрийте механізм застосування збройної сили за рішенням Ради Безпеки.

Що таке агресія, самооборона, колективна самооборона?

Завдання №3

У державі А. відбуваються збройні зіткнення між сепаратистами й урядовими збройними силами. Сепаратисти контролюють північну територію держави і вимагають відокремлення для створення незалежної держави. Вони звернулися до міжнародного співтовариства з проханням надати допомогу в їх боротьбі і заявили про свою готовність об'єднатися в союз з будь-якою державою для протистояння збройним силам держави А. У відповідь на заяву відгукнулася сусідня держава В., надала сепаратистам зброю і пообіцяла фінансування збройної боротьби сепаратистів з урядовими силами.

Завдання і запитання

Оцініть дії держави В. стосовно їх відповідності міжнародному праву.

Чи застосовані у згаданій ситуації положення ст. 3 Женевських конвенцій 1949 р. і II Додаткового протоколу до них?

Рекомендована література: основна [2;5;9;10;12;14;15;16]; **додаткова** [2;24;29].

ТЕМА 14. МИРНІ ЗАСОБИ РОЗВ'ЯЗАННЯ МІЖНАРОДНИХ СУПЕРЕЧОК

План

1. Мирні засоби загальноновизнаний, правомірний засіб вирішення суперечок між державами.
2. Безпосередні дипломатичні переговори як основна форма вирішення

- міжнародних суперечок. Консультації і наради на вищому рівні.
3. Добрі послуги і посередництво. Слідчі і погоджувальні комісії.
 4. Міжнародний судовий розгляд і вирішення суперечок. Міжнародний арбітраж (третейський суд). Міжнародний суд ООН.

Методичні рекомендації:

При підготовці до семінарського заняття необхідно насамперед розглянути процес становлення та розвиток принципу мирного вирішення міжнародних спорів. Основні міжнародно-правові акти, які відображають його зміст. Поняття “ситуація” та “спір”.

Необхідно надати визначення поняттю та джерелам права мирного вирішення міжнародних спорів. визначити види міжнародних спорів. Поняття і види мирних засобів їх вирішення. Міжнародні спори політичного і юридичного характеру та відповідні засоби їх вирішення.

Особливої уваги заслуговує правовий аналіз безпосередніх переговорів як головного початкового засіб вирішення міжнародних спорів. Переговори на вищому рівні і на міжнародних конференціях. Консультація як особлива форма переговорів.

Надати визначення поняттю добрі послуги та посередництво, спільне і відмінне між ними.

Визначити міжнародну слідчу процедуру. Узгоджувальні комісії. Порядок їх формування, порядок прийняття рішень. Міжнародні угоди про примирну процедуру. Судові засоби, їх загальна характеристика.

Правовий аналіз Міжнародні третейські суди (арбітражі). Історія розвитку і процедура діяльності третейських судів. Постійна палата Третейського суду в Гаазі. Арбітражна процедур і правила арбітражного процесу. Міжнародний суд ООН. Юрисдикція, рішення, консультативні висновки і постанови Міжнародного суду ООН.

Самостійно проаналізувати процес вирішення спорів міжнародними організаціями ООН. Суд Європейського Союзу. Європейський суд з прав людини.

☒ Теми рефератів:

1. Міжнародний суд ООН: склад, повноваження, судова процедура.
2. Правові засоби розв’язання міжнародних спорів.
3. Схожість та відмінність арбітражної та судової процедур мирного вирішення міжнародних спорів.
4. Наслідки визнання обов’язкової юрисдикції Міжнародного суду ООН.

✍ Перелік ключових термінів та понять:

міжнародний спір, ситуація, спір, переговори, обстеження, добрі послуги, посередництво, погоджувальна комісія, арбітраж, примирення, судовий розгляд.

6. Тестові завдання

※ *Які з нижчеперелічених не є видами міжнародно-правових способів мирного вирішення міжнародних спорів:*

- 1) переговори і консультації;
- 2) добрі послуги і посередництво;
- 3) колективна самооборона;
- 4) законна оборона;
- 5) міжнародна судова процедура.

※ *Міжнародна судова процедура - це:*

- 1) передача міжнародного спору на розгляд суду загальної юрисдикції третьої незацікавленої сторони, рішення якого є обов'язковим для всіх сторін;
- 2) примусова передача міжнародного спору до слідчих, погоджувальних і арбітражних процедур для прийняття відповідного рішення;
- 3) розгляд спору керівними органами міжнародної організації, як правило універсального характеру, і можливість оскарження її рішення до судового органу у рамках цієї організації;
- 4) добровільна згода супротивних сторін передати свій спір на розгляд міжнародного суду, рішення якого є остаточним і юридично обов'язковим для сторін цього спору;
- 5) розгляд спору двох конфліктуючих сторін міжнародним судовим органом регіонального характеру, рішення якого підлягають виконанню за згодою сторін.

※ *Посередництво - це*

- 1) сприяння держав і міжнародних організацій, які не беруть участі у спорі, але яких держави - учасниці спору запросили взяти участь у переговорах з метою мирного врегулювання розбіжностей;
- 2) дії держави або міжнародної організації, які не беруть участі у спорі, з надання матеріальних можливостей для встановлення контакту і ведення переговорів між супротивними державами з метою створення умов для успішного розв'язання спорів;
- 3) заходи держав і міжнародних організацій, які не беруть участі у спорі, але самостійно ініціюють надання допомоги
- 4) супротивним сторонам, щоб сприяти мирному врегулюванню розбіжностей;
- 5) будь-які дії і засоби держав, міжнародних організацій, у тому числі силові засоби для розв'язання спору між сторонами;
- 6) допомога (консультативна, аналітична, організаційна) окремих фізичних осіб, юридичних осіб, окремих держав щодо пошуку ефективних засобів розв'язання спору.

Ситуаційні завдання

Між державами А. і В. виникла суперечка з приводу застосування договору про співробітництво у сфері охорони навколишнього середовища. У ньому зазначається, що суперечки з приводу застосування і тлумачення договору будуть передаватися до Міжнародного суду ООН. Договір набрав сили без яких-небудь застережень.

Держава В. не дала згоди на передачу суперечки саме в Міжнародний суд. Вона вважає, що найкращим способом рішення виниклих протиріч буде створення арбітражного органу.

Запитання до задачі

Чи може Міжнародний суд прийняти суперечку до розгляду, якщо вона передана йому тільки державою А.?

 Рекомендована література: основна [2;5;9;10;12;14;15;16]; додаткова [1;21;24;35].

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ І ВМІНЬ СТУДЕНТІВ

“Відмінно” – якщо студент глибоко у повному обсязі засвоїв увесь програмний матеріал, вичерпно та послідовно, грамотно й логічно його висловлює, не вагається з відповіддю при переінакшуванні завдання, вільно справляється із завданнями, знає монографічний матеріал, правильно аргументує висновки, володіє різноманітними навиками виконання аналітичних робіт, виявляє вміння самостійно узагальнювати та висловлювати матеріал, не допускаючи помилок.

“Добре” – якщо студент твердо знає програмний матеріал, грамотно і по суті висловлює його, не допускає важливих неточностей у відповіді на запитання, може правильно застосовувати теоретичні положення та володіє необхідними навичками при виконанні завдань.

“Задовільно” – якщо студент засвоїв основний матеріал, але не знає окремих подробиць, допускає неточності, недостатньо правильні формулювання, порушує послідовність у викладенні програмного матеріалу та вагається при виконанні завдань.

“Незадовільно” – якщо студент не знає частини програмного матеріалу, допускає суттєві помилки, з великими труднощами виконує завдання.

Порядок перерахунку рейтингових показників нормованої 100-бальної університетської шкали оцінювання в традиційну 4-бальну шкалу та європейську шкалу ECTS.

Інтервальна шкала оцінок встановлює взаємозв'язки між рейтинговими показниками і шкалами оцінок.

ЗА ШКАЛ ОЮ ECTS	За шкалою університету	За національною шкалою	
		Екзамен	Залік
A	90 – 100 (відмінно)	5 (відмінно)	Зараховано
B	85 – 89 (дуже добре)	4 (добре)	
C	75 – 84 (добре)		
D	70 – 74 (задовільно)	3 (задовільно)	
E	60 – 69 (достатньо)		
FX	35 – 59 (незадовільно – з можливістю повторного складання)	2 (незадовільно)	Не зараховано
F	1 – 34 (незадовільно – з обов’язковим повторним курсом)		

ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Поняття та юридична природа міжнародного права.
2. Характерні риси міжнародного права.
3. Функції міжнародного права.
4. Суб'єкти міжнародного права.
5. Галузі та інститути міжнародного права.
6. Поняття, структура та види норм міжнародного права.
7. Джерела міжнародного права.
8. Доктринальні концепції про співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права.
9. Міжнародне право та компетенція органів держав.
10. Імплементация норм міжнародного права. Поняття, види, форми трансформації.
11. Українське законодавство про взаємодію міжнародного та внутрішньодержавного права.
12. Поняття, підстави та суб'єкти міжнародно-правової відповідальності.
13. Види і форми міжнародно-правової відповідальності держав.
14. Питання про види і форми відповідальності міжнародних організацій. Відповідальність міжнародних організацій і держав-членів.
15. Міжнародна кримінальна відповідальність фізичних осіб.
16. Поняття міжнародно-правових санкцій і умови їхньої правомірності.
17. Санкції, що здійснюються державами в порядку самопомогі.
18. Санкції, що здійснюються державами з допомогою міжнародних організацій.
19. Поняття і джерела права міжнародних договорів.
20. Класифікація міжнародних договорів.
21. Форма, структура та найменування.
22. Порядок та стадії укладання міжнародних договорів.
23. Реєстрація та опублікування міжнародних договорів.
24. Дія та недійсність міжнародних договорів.
25. Тлумачення міжнародних договорів.
26. Припинення та призупинення дії міжнародних договорів.
27. Поняття міжнародного права прав людини та його співвідношення з гуманітарним.
28. Основні міжнародно-правові акти про права людини та їх класифікація.
29. Міжнародні органи із захисту прав людини.
30. Міжнародно-правове забезпечення та захист прав людини у мирний час та у період збройних конфліктів.
31. Міжнародно-правовий статус населення.
32. Поняття та види міжнародних організацій.
33. Правосуб'єктність міжнародних організацій.
34. Організація Об'єднаних Націй: Цілі і принципи, правовий статус.
35. Регіональні міжнародні організації
36. Міжнародні конференції: поняття, види, правовий статус.

37. Поняття права зовнішніх зносин.
38. Поняття дипломатичного та консульського права, їх джерела.
39. Органи зовнішніх зносин держави.
40. Дипломатичні представництва.
41. Функції дипломатичного представництва.
42. Дипломатичні привілеї та імунітети.
43. Торгові представництва.
44. Спеціальні місії.
45. Консульські представництва.
46. Консульські привілеї та імунітети.
47. Постійні представництва держав при міжнародних організаціях
48. Територіальне верховенство - основа правового режиму державної території. Поняття та види територій
49. Розмежування сфери чинності територіального верховенства: державні кордону і їхній правовий режим.
50. Принцип цілісності державної території і недоторканості державних кордонів.
51. Правові підстави і засоби формування і зміни державної території. Практика вирішення територіальних питань.
52. Міжнародні сервітути і право транзиту через іноземну територію.
53. Міжнародні ріки і озера.
54. Території вод під особливим правовим режимом.
55. Міжнародно-правовий режим Арктики і Антарктики.
56. Поняття і особливості міжнародного морського права.
57. Загальні положення про режим морських просторів і про правовий статус морських суден.
58. Внутрішні (національні) морські води. Територіальні води. Відкрите море.
59. Міжнародні морські протоки і канали. Континентальний шельф.
60. Дно і надра Світового океану, розташовані за межами чинності національної юрисдикції. Міжнародний район морського дна ("Район").
61. Поняття міжнародного повітряного права. Правовий режим повітряного простору.
62. Правова регламентація міжнародних повітряних сполучень. Правове положення повітряних суден при міжнародних польотах.
63. Поняття міжнародного космічного права як галузі загального міжнародного права.
64. Правовий режим космічного простору, небесних тіл та космічних об'єктів.
65. Поняття міжнародного права навколишнього середовища, його місце в системі міжнародного права.
66. Правові форми співробітництва в сфері охорони навколишньої середовища.
67. Міжнародні організації в сфері охорони навколишнього середовища.
68. Міжнародна відповідальність за збитки, що були скоєні навколишньому середовищу.
69. Поняття і джерела міжнародного атомного права.
70. Міжнародний режим нерозповсюдження ядерної зброї і гарантії МАГАТЕ.

71. Міжнародний режим безпечного розвитку ядерної енергетики.
72. Міжнародно-правове регулювання відповідальності за ядерні збитки.
73. Поняття, становлення і джерела міжнародного економічного права.
74. Принципи міжнародного економічного права.
75. Міжнародно-правове регулювання економічного співробітництва держав.
76. Міжнародно-правове регулювання науково-технічного співробітництва держав. Міжнародні економічні договори.
77. Міжнародні організації в сфері міждержавних економічних відносин.
78. Загальні питання міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю.
79. Багатосторонні конвенції з питань боротьби з злочинністю.
80. Злочини міжнародного характеру і зобов'язання держав по боротьбі із ними. Правова допомога по кримінальним справам. Екстрадиція: правові підстави і процедура
81. Міжнародні стандарти поведінки з правопорушниками
82. Співробітництво в боротьбі зі злочинністю в рамках міжнародних організацій.
83. Поняття і види збройних конфліктів. Правовий статус учасників збройних конфліктів.
84. Міжнародно-правові наслідки початку війни. Театр війни.
85. Міжнародно-правовий режим військової окупації та нейтралітету.
86. Правовий статус цивільних об'єктів в період збройного конфлікту.
87. Закінчення війни та його міжнародно-правові наслідки.
88. Мирні засоби загальновизнаний, правомірний засіб вирішення суперечок між державами.
89. Безпосередні дипломатичні переговори як основна форма вирішення міжнародних суперечок. Консультації і наради на вищому рівні.
90. Міжнародний судовий розгляд і вирішення суперечок. Міжнародний арбітраж (третейський суд). Міжнародний суд ООН.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Автентичний текст міжнародного договору — текст, який після відповідних перекладів зафіксовано (автентифіковано) уповноваженими сторонами як остаточний і такий, що має рівну обов'язкову силу та однаковий юридичний зміст. Сторони вільні укласти договір з одним автентичним текстом, з автентичними текстами мовами сторін (як правило, двосторонні угоди), з автентичними текстами мовами, які вони вважають доцільними. У першому розділі більшості договорів наводиться термінологія, яка використовується в договорі. Сучасні універсальні міжнародні договори, що укладаються в межах і під егідою ООН, містять, як правило, тексти шістьма мовами (англійською, арабською, іспанською, китайською, російською, французькою). При тлумаченні міжнародних договорів автентичні тексти мають найвищу силу.

Агресія — застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності Іншої держави або в будь-який інший спосіб, що не сумісний із Статутом ООН. Це визначення було прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1974 р. За способом здійснення агресія може бути прямою і опосередкованою. Існує ще особливий вид співучасті в агресії — дія держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншій державі, використовувалася цією Іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави. Будь-яку агресію не можна виправдати метою політичного, економічного характеру, тому акт агресії розцінюється як міжнародний злочин. Право встановлення факту агресії передбачено відповідно до компетенції Ради Безпеки. Держава, що потерпіла від агресії, може реалізувати своє праві на самооборону або колективну самооборону.

Адаптація — пристосування чинних норм національного законодавства до нових міжнародних зобов'язань, взятих на себе державою. Ця норма визначена у ст. 9 Конституції України.

Адміністративні трибунали міжнародних організацій — спеціальні судові органи, що створюються міжнародними міжурядовими організаціями для слухання справ і винесення рішень за скаргами працівників на невиконання договорів про наймання або умов призначення службовців секретаріатів таких організацій. Адміністративні трибунали ухвалюють рішення на основі статутних положень і норм внутрішнього права міжнародних організацій. Вперше такий трибунал був створений у Лізі Націй у 1927 р. Нині такі трибунали діють у більшості організацій; наприклад, в ООН він діє з 24 листопада 1949 р. Відповідно до резолюції 351 (IV) Генеральної Асамблеї ООН його юрисдикція поширюється на МОП, ЮНЕСКО, ГАТТ, МАГАТЕ та інші спеціалізовані установи ООН.

Адміністративно-технічний персонал дипломатичного представництва — члени персоналу представництва, які здійснюють адміністративно-технічне обслуговування представництва (технічні секретарі, діловоди тощо), Віденська конвенція про дипломатичні відносини 1961 р. дає

можливість призначати такими працівниками громадян держави, в якій акредитоване представництво. Члени адміністративно-технічного персоналу мають привілеї та імунітети, що прирівняні до привілеїв та імунітетів дипломатів, за винятком того, що імунітет від цивільно-правової й адміністративної юрисдикції держави перебування не поширюється на дії, вчинені ними не під час виконання своїх службових обов'язків.

Ад'юдикація — у міжнародному праві суто юридична за своєю природою підстава територіальних змін. Передбачає взаємну згоду держав — сторін спору, згідно з якою вони звертаються до міжнародних судових або арбітражних органів, чії рішення обов'язкові для сторін. Прикладом ад'юдикації є, зокрема, рішення Міжнародного суду ООН.

Акламація — метод прийняття або відхилення зборами тієї чи іншої пропозиції без підрахунку голосів, на основі реакції учасників зборів, що виявляється у вигуках, оплесках, різних репліках. Використовується у міжнародних організаціях і на міжнародних конференціях як спосіб прийняття рішення без голосування.

Акредитування — процес призначення дипломатичного представника. Акредитування полягає у діях держави, що виражаються у призначенні її компетентним органом дипломатичного представника цієї держави, і потребує згоди держави, яка приймає такого представника. Акредитування включає акт вручення особі або органу держави (главі держави або міністерству закордонних справ) вірчої грамоти. Цей термін застосовується до дипломатичного представника за рангом посла; у разі призначення дипломатичних агентів він не застосовується. Термін "акредитування" поширюється також на діяльність, пов'язану з постійним представництвом держави у міжнародних організаціях.

Акреція — природне збільшення території держави внаслідок тривалого нагромадження (під впливом течії води) піску у дельті ріки або внаслідок появи острова вулканічного походження у межах територіальних вод. Стосовно відкритого моря такі острови (вони повинні підніматися над рівнем води, тобто не покриватися нею під час припливу) включаються до території держави, яка першою нотифікувала про це Інші держави, за умови, що останні не висловили істотних заперечень. Надалі щодо таких нових територій діє доктрина так званих історичних підстав.

Ангарія — право воюючої сторони на примусове вилучення на своїй території або на території, що опинилася під її контролем, засобів транспорту нейтральних держав у разі крайньої необхідності і за умови повної компенсації.

Анексія — загарбання, насильницьке приєднання державою території, яка належить іншій державі або народу; грубе порушення норм міжнародного права і принципу самовизначення націй.

Анклав — територія або частина території однієї держави, з усіх боків оточена територією іншої держави (не має морського берега (Республіка Сан-Марино). Якщо анклав має морський берег, його називають напіванклавом).

Антарктика — південна полярна область земної кулі, що включає материк Антарктиду і океанічний простір з дрібними, прилеглими до неї

островами. У 1959 р. було укладено Міжнародний договір про Антарктику, який визначив міжнародно-правовий режим Антарктики, використання Антарктики лише в мирних цілях і свободу наукових досліджень.

Апартеїд — політика расової дискримінації та сегрегації; здійснювалась правлячими колами у Південно-Африканській Республіці щодо корінного населення та інших етнічних груп неєвропейського походження. Означає позбавлення й істотне обмеження політичних, соціально-економічних і громадянських прав якоїсь групи населення аж до її територіальної ізоляції та геноциду. Україна однією з перших виступила на захист міжнародного правопорядку на принципах дотримання прав людини незалежно від раси та національності. У рамках ООН прийнято Міжнародну конвенцію про припинення злочинів апартеїду і покарання за нього (1973 р.). Згідно з конвенцією, апартеїд кваліфікується як злочин проти людства. Ця конвенція має юридичну чинність і ратифікована.

Апатриди — особи без громадянства, тобто особи, які не мають громадянства жодної держави, їх правове становище визначається законодавством держави перебування і, за окремими винятками, прирівнюється до правового становища власних громадян. До них в Україні на сучасному етапі належать цигани, курди, ассірійці.

Арбітраж міжнародний — спосіб мирного вирішення спорів між державами через обрання сторонами у спорі арбітрів, які, керуючись правом, розглядають справу і виносять рішення, обов'язкове для сторін. Арбітраж може бути колегіальним або складатися з одного арбітра, який вибирається сторонами з громадян держави, що не бере участі в спорі.

Арктика — північна полярна область земної кулі, що обмежена Північним полярним колом і включає окраїни материків Євразії та Північної Америки і майже весь Північний Льодовитий океан (крім сходу і півдня Норвезького моря) з усіма його островами (крім прибережних островів Норвегії, що зазнають впливу Південно-Атлантичної течії), а також прилеглі ділянки Атлантичного і Тихого океанів. Триває процес формування правового статусу Арктики. Нині він базується на нормах міжнародного права і національного законодавства арктичних держав (Данії, Ісландії, Канади, Норвегії, Росії, США, Фінляндії, Швеції). На відміну від Антарктики, не існує міжнародно-правового акта, який би визначав правовий статус арктичного регіону загалом. Конвенція ООН з морського права 1982р. у ст. 234 надає прибережним державам право приймати закони і правила щодо запобігання забрудненню морського середовища та його збереження у покритих льодами районах завширшки не більш як 200 миль. Останнім часом дедалі ширшої підтримки набуває погляд на Арктику як на особливий регіон, що потребує загально міжнародного правового захисту. У 1990р. створено неурядову організацію — Міжнародний арктичний науковий комітет, метою якого є об'єднання зусиль світової громадськості у вирішенні комплексу наукових проблем регіону. У 1996 р. створено представницьку регіональну міжнародну організацію — Арктичну раду, учасниками якої можуть стати і неарктичні держави.

Аташе — 1) молодший дипломатичний ранг співробітників посольств, місій та апарату відомств закордонних справ; 2) службові особи — представники різних відомств, відряджені до дипломатичних представництв або відповідних відомств країни перебування (аташе спеціальні); 3) співробітник дипломатичного представництва, який відповідає за зв'язок з пресою (прес-аташе); 4) представник військового відомства певної країни при військовому відомстві країни перебування, одночасно радник дипломатичного представництва з військових питань (аташе військові, аташе військово-морські, аташе військово-повітряні).

База військова — територія та розташовані на ній війська із запа-ами озброєння, боєприпасів, продовольства. Поділяються на бази сухопутних військ, ракетні, авіаційні, військово-морські та загального призначення.

Безвізовий в'їзд — в'їзд у державу без одержання від її компетентних властей візи. Безвізовий порядок встановлюється на основі угоди між конкретними державами і може поширюватися на всіх громадян або на певні їх категорії. Такий режим не потребує обов'язкового оформлення візових документів, але не скасовує реєстраційного порядку в'їзду та виїзду, тобто наявності закордонного паспорту та пред'явлення документів на кордоні.

Без'ядерна зона — зона, вільна від ядерної зброї; територія, на якій на підставі міжнародного договору між зацікавленими державами забороняється випробування, виробництво і розміщення ядерної зброї. Ст. VIII Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1970 р. передбачає право будь-яких держав укладати регіональні угоди з метою забезпечення повної відсутності ядерної зброї на їх території, тобто утворення без'ядерних зон. Держави, що взяли на себе зобов'язання бути без'ядерними, не виробляють, не використовують, не здійснюють дослідження з такою зброєю. Україна, проголошуючи акт про незалежність, взяла на себе зобов'язання бути без'ядерною і відмовилась від використання на своїй території ядерного запасу колишнього СРСР.

Біженець — іноземний громадянин або особа без громадянства, яка внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, національності, ставлення до релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань змушена залишити територію держави, громадянином якої вона є, або територію свого постійного проживання і не може або не бажає користуватися захистом цієї держави внаслідок зазначених побоювань, і щодо якої прийнято рішення про надання статусу біженця. У міжнародному праві питання біженців регулюється Конвенцією про правовий статус біженців 1951 р., яка у 1967 р. була доповнена протоколом. В Україні прийнято Закон України "Про біженців".

Блокада — воєнна, політична або економічна ізоляція чи оточення якоїсь держави (або її частини, групи держав, їх збройних сил), насильницьке порушення її зовнішніх зв'язків з метою примусити виконувати вимоги організаторів блокади.

Бойкот — спосіб політичної або економічної боротьби, вид санкцій або політичної тактики, форма протесту проти чийхось дій. Полягає в повній або частковій відмові від відносин з конкретною особою, організацією або

державою, від участі в роботі певних організацій, органів тощо. Прикладом бойкоту може бути запровадження режиму ембарго на експорт і Імпорт, встановлення дискримінаційних тарифів, податків тощо.

Вербальна нота — найпоширеніша форма дипломатичного листування з поточних питань; друкується зазвичай на спеціальному нотному бланку; виходить від посольства, місії або міністерства закордонних справ і не підписується, має номер і дату відправлення, засвідчується мастиковою печаткою МЗС або дипломатичного представництва; прирівнюється до усної заяви. Текст складається від Імені держави, починається і закінчується формулами поваги до того, кому надсилається вербальна нота. Адреса зазначається в лівому нижньому куті першої сторінки тексту. Вербальна нота вручається особисто.

Видача злочинців (екстрадиція) — передача однією державою іншій на вимогу або прохання останньої особи, яка скоїла кримінальний або міжнародний злочин чи підозрюється в скоєнні злочину, для притягнення її до кримінальної відповідальності або виконання винесеного щодо неї вироку суду. Держава зобов'язана видати злочинця тільки у тому разі, якщо вона уклала з іншою державою відповідний договір (спеціальний договір про екстрадицію або договір про правову допомогу). Якщо такий договір відсутній, держава відповідно до свого внутрішнього законодавства вирішує питання щодо видачі або невидачі конкретної особи. В договірній практиці І законодавствах різних країн відображено правила про невидачу своїх громадян. Україна не є винятком. Держави не видають також так званих політичних злочинців. Воєнні злочинці, а також особи, які скоїли злочини проти людства, не є політичними злочинцями згідно з резолюціями Генеральної Асамблеї ООН. В Європі існує універсальна Конвенція про видачу правопорушників 1957 р., якою визначено підстави видачі або невидачі злочинців, передбачено процедури, оформлення документів тощо. Україна ратифікувала європейську Конвенцію про видачу правопорушників.

Видворення — висилка іноземця або особи без громадянства з країни за порушення законодавства держави перебування або за втручання в її внутрішні справи. Здійснюється простим розпорядженням властей залишити у визначений строк країну перебування або в примусовому порядку.

Визнання міжнародно-правове — акт, за допомогою якого одна або кілька держав, міжнародна організація у заяві або без неї констатують існування фактів, які розглядаються ними як підстави для виникнення правових відносин і наслідків. Розрізняють такі види міжнародно-правового визнання за суб'єктами: визнання держав, урядів, міжнародних організацій, повсталі сторони, національно-визвольних рухів тощо. Існує визнання де-юре і визнання де-факто. Визнання держав або урядів де-юре означає, що воно є повним і необмеженим, передбачає встановлення дипломатичних відносин і обмін дипломатичними представниками найвищого класу, що визнаються всі права й обов'язки, які за міжнародним правом властиві об'єкту визнання, а також спричинює всі інші наслідки, передбачені міжнародним правом. Визнання держав і урядів де-факто застосовується у разі, коли держава, яка визнає, має

сумніви щодо законності або життєздатності держави чи уряду, який визнається, або прагне обмежити в часі чи обсязі юридичні наслідки визнання. У разі визнання де-факто встановлення дипломатичних відносин не є обов'язковим, а співробітництво між тим, хто визнає, і тим, кого визнають, відбувається в різних формах. За способом визнання це може бути спеціальна заява, спеціальна нота або послання.

Вина — у міжнародному праві встановлений факт вчиненого суб'єктом міжнародного права протиправного діяння, що спричинює відповідальність. Вина є основним чинником встановлення міжнародно-правової відповідальності. На відміну від національного визначення вини в міжнародному праві не передбачено встановлення психічного ставлення правопорушника до своїх дій або бездіяльності та їх наслідків у формі умислу або необережності. Відповідальність політична завжди ґрунтується на наявності вини, а відповідальність матеріальна може ґрунтуватися на наявності вини і абсолютній відповідальності, що передбачена договором.

Вихід з громадянства — припинення правового зв'язку між Індівідом і державою, що виражається в існуванні їх взаємних прав і обов'язків, за клопотанням особи у порядку, встановленому законом. Питання про вихід з громадянства в Україні вирішує Президент України. Підстави та порядок втрати громадянства регулюються Конституцією України та Законом України "Про громадянство".

Відшкодування збитків — у міжнародному праві зобов'язання суб'єкта міжнародного права, якому ставиться за провину вчинення міжнародного протиправного акту, відшкодувати завдані збитки. Принцип відшкодування збитків був підтверджений рішенням міжнародних судів, зокрема Постійною палатою міжнародного правосуддя (1927 р.). Держава-порушник зобов'язана повністю відшкодувати збитки державі, що постраждала від неї матеріально. Матеріальне відшкодування здійснюється відновленням попереднього стану (реституція в натурі) або компенсацією у формі репарації (надання грошового еквіваленту). Нематеріальна шкода відшкодовується державою-порушником за допомогою обов'язкового задоволення сатисфакційних вимог держави, яка постраждала. Відповідальність за збитки і зобов'язання відшкодувати їх охоплює також пропущену вигоду, на яку можна було розраховувати у разі звичайного перебігу справ.

Віза — дозвіл на в'їзд на територію відповідної держави, на виїзд з цієї території або проїзд через неї (в'їзні, виїзні, транзитні візи). Видається на певний термін державними органами, оформляється дозвільним штампом у паспорті або документі, що його заміняє. Обов'язкове відкриття візи передбачає заповнення спеціальних документів, сплату мита та проставлення в закордонному паспорті відмітки про наявність візового дозволу особі. Практично в усіх державах встановлений дозвільний порядок в'їзду, який передбачає наявність візи. Існує також спрощений порядок одержання в'їзної візи — в аеропортах, морських портах, на прикордонних переходах. В окремих випадках візи видаються за списками (групам туристів, відрядженим, екіпажам морських суден та Ін.). Транзитна віза не потрібна у тому разі, якщо пасажери

не залишають територію вокзалу, аеропорту або борту судна. Відповідними міждержавними угодами може бути встановлений безвізовий режим пересування на території цих держав.

Війна — стан, у якому держави застосовують одна проти одної всі форми тиску з дотриманням дії законів і звичаїв війни (*jus in bello*). Останні є частиною міжнародного гуманітарного права, що застосовується у період збройних конфліктів. У стані війни відносини між державами (двома і більше) характеризуються насильством, що є наслідком розриву мирних відносин. Однак розрив дипломатичних відносин між державами ще не означає війни. Привизначенні стану війни важливо насамперед встановити не обсяг насильницьких дій, а факт: ведуться вони при збереженні в основному мирних зв'язків між супротивними сторонами, при одночасному розриві мирних відносин чи після їх розриву. Поняття війни не обов'язково включає ведення воєнних дій. Стан війни можливий, якщо держава після оголошення війни захоплює за правом війни на своїй суверенній території майно супротивника, здійснює допустимі за гуманітарним правом дії щодо його громадян та інші акти, не ведучи при цьому воєнних дій. У Статуті ООН є положення щодо правової заборони війни, що позбавляє її будь-якої законності. Тому поділ на законні і незаконні війни, що існував ще за часів Ліги Націй, остаточно втратив своє юридичне значення, оскільки будь-яке ведення воєнних дій поставлено під контроль Ради Безпеки, у тому числі випадки, пов'язані із застосуванням права на самооборону. Лише ООН має право вживати заходів воєнного характеру для запобігання загрозі миру і безпеки та для припинення збройного конфлікту, який почався.

Воєнні злочини — міжнародні злочини, що порушують закони та звичаї війни. Визначені Статутом Нюрнберзького міжнародного трибуналу, Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 р. та іншими міжнародними домовленостями. Спільні зусилля держав з кримінального переслідування осіб, винних у скоєнні воєнних злочинів, регламентовано Принципами міжнародної співпраці щодо пошуку, арешту, видачі та покарання осіб, винних у воєнних злочинах і злочинах проти людства, прийнятими резолюцією Генеральної Асамблеї ООН у 1973 р.

Військовополонені — особи зі складу однієї воюючої сторони, які захоплені під час збройного конфлікту іншою стороною і перебувають під її владою до закінчення воєнних дій. Режим військовополонених регулюють IV Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р., III Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 р. та прийняті в 1977 р. у Женеві I і II Додаткові протоколи до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. Ці документи передбачають гуманне ставлення до військовополонених без дискримінації за расовою, етнічною, релігійною, національною, політичною, соціальною або іншою ознакою. Після завершення воєнних дій і у зв'язку з мирним урегулюванням військовополонені повинні бути повернені на батьківщину.

Вільне місто — у міжнародному праві самостійне територіально-політичне нейтральне і демілітаризоване утворення, правовий режим якого

визначається міжнародними договорами і гарантується державами або міжнародними організаціями.

Вірча грамота — документ, який дається послу (посланнику) для акредитації в іноземній державі. Здебільшого вірча грамота встановлює рівень загальних повноважень, що передбачені Конвенцією про дипломатичні зносини. Вірча грамота підписується главою держави, яка акредитує, і скріплюється печаткою міністерства закордонних справ, її вручають в урочистій обстановці.

Внутріконтинентальні країни — держави, що не мають морського узбережжя. Згідно з Конвенцією про відкрите море 1958 р., Конвенцією про транзитну торгівлю внутріконтинентальних держав 1965р., Конвенцією з морського права 1982р., внутріконтинентальні держави мають особливі права: право на доступ до моря та від нього і на транзит через територію сусідніх прибережних держав, право участі в експлуатації частини живих ресурсів екологічних зон прибережних держав того самого регіону або субрегіону. У світі таких країн налічується близько 30, зокрема в Європі — 9, в Африці — 14, в Азії — 5.

Внутрішні води — всі води, що розміщуються в межах території певної держави (крім її територіальних вод): ріки, озера, канали, протоки, водосховища тощо. Внутрішніми водами вважають також внутрішні моря, оточені з усіх боків сушею, що є територією лише однієї держави, морські протоки, розташовані між берегом і вихідною лінією територіальних вод держави, в тому числі води портів, бухт, заток (з шириною входу не більш як 24 км). Правовий режим внутрішніх вод регламентується національним законодавством кожної країни окремо, а прикордонних вод — угодами використання.

Воюючі сторони — реально організовані спільноти, що перебувають у стані війни одна з одною і визнаються як такі міжнародним правом. Такими спільнотами є насамперед воюючі між собою держави, у відносинах яких замість миру домінують правила ведення війни. До воюючих сторін належить також повстала або воююча сторона в процесі національно-визвольного руху або громадянської війни. У разі визнання воюючої сторони як такої міжнародним правом вона забезпечує ведення воєнних дій відповідно до норм міжнародного права. Порушення цих норм можна вважати міжнародним злочином. Воююча сторона несе повну відповідальність за свої дії.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) — міжнародна міжурядова організація, спеціалізована установа ООН. Створена у 1946 р. на міжнародній конференції з охорони здоров'я у Нью-Йорку, її статут став чинним після ратифікації 26 державами 7 квітня 1948 р. Діє ВООЗ з 1951 р., до її складу входить понад 160 держав. Робота організації спрямована на "досягнення усіма народами високого рівня здоров'я" (статут ВООЗ). Статутні завдання ВООЗ: боротьба з особливо небезпечними хворобами, розробка міжнародних санітарних правил, поліпшення санітарного стану навколишнього середовища тощо. Найвищий орган ВООЗ — Всесвітня асамблея охорони здоров'я, в якій представлені всі члени організації; скликається щороку.

Асамблея формує Виконавчий комітет ВООЗ, до якого обираються представники 30 держав терміном на 3 роки і який скликається мінімум двічі на рік. Адміністративним органом ВООЗ є секретаріат на чолі з генеральним секретарем. У системі ВООЗ діє шість регіональних організацій: Американська (Вашингтон, США), Південно-Східної Азії (Делі, Індія), Африканська (Браззавіль, Республіка Конго), Європейська (Копенгаген, Данія), Західнотихоокеанська (Маніла, Філіппіни), Східносередземноморська (Александрія, Єгипет). Місцезнаходження ВООЗ — Женева, Швейцарія.

Всесвітній поштовий союз (ВПС) — міжнародна міжурядова організація, спеціалізована установа ООН з 1947 р. Створена у 1847 р. для забезпечення організації та вдосконалення міжнародної поштової служби (до 1878 р. — Загальний поштовий союз). Організація функціонує на основі статуту, загального регламенту та Всесвітньої поштової конвенції, що були прийняті на XVI Поштовому конгресі у 1969 р. і набрали чинності в 1971 р. Членами Всесвітнього поштового союзу є понад 170 країн світу. Основні цілі ВПС — формування надійної мережі обміну кореспонденцією між державами, вдосконалення поштової служби. Керівними органами є Конгрес, що скликається один раз на п'ять років, Консультативна рада, яка збирається один раз на рік і налічує 35 членів. Консультативна рада дає рекомендації з удосконалення роботи, технічного переоснащення тощо. Місцезнаходження ВПС — Берн, Швейцарія.

Гарантії міжнародні — міжнародно-правові акти, що передбачають охорону будь-якої держави (або групи держав), забезпечення певного статусу міжнародних відносин або виконання договірних зобов'язань. У сучасному міжнародному праві розрізняють взаємні та колективні міжнародні гарантії. Основною формою міжнародних гарантій нині є міжнародні договори.

Генеральна Асамблея ООН (ГА ООН) — один з головних органів ООН. Складається з представників держав — членів ООН (станом на січень 2001 р. — 190 країн). Кожна держава має один голос, її делегація складається не більш як з 5 учасників. Кожен член ГА ООН наділений рівними правами та повноваженнями. Основним актом, що регулює діяльність ГА ООН, є Статут ООН. Генеральна Асамблея уповноважена обговорювати будь-які питання або справи у межах Статуту ООН або такі, що стосуються повноважень і функцій будь-якого з органів ООН, крім тих, що належать до компетенції Ради Безпеки. Основними для ГА ООН є проблеми міжнародного співробітництва держав з підтримання миру та безпеки, роззброєння, соціального, економічного і національно-культурного розвитку всіх держав, охорони навколишнього середовища тощо (ст. 10 Статуту ООН). ГА ООН сприяє розвитку міжнародного права та його кодифікації, має важливі повноваження щодо внутрішнього життя ООН. Обирає постійних членів Ради Безпеки і членів Економічної та Соціальної ради, а спільно з Радою Безпеки — суддів Міжнародного суду ООН. За рекомендацією Ради Безпеки призначає Генерального секретаря ООН, приймає до Організації нових членів, схвалює бюджет ООН і контролює її фінансову діяльність, розглядає щорічні і спеціальні звіти про роботу всіх органів ООН та її спеціальних установ. Для

здійснення функцій ГА ООН утворює 7 головних комітетів, кожен з яких розглядає певну групу питань, формує також допоміжні органи — комітети і комісії. Рішення з найважливіших питань, бюджетних і деяких інших ухвалюються ГА ООН більшістю у дві третини голосів присутніх і тих держав — членів Організації, що беруть участь у голосуванні. Рішення в інших справах ГА ООН ухвалює простою більшістю голосів. Основною формою діяльності ГА ООН є щорічні чергові сесії, які відкриваються, як правило, третього вівторка вересня. Крім чергових сесій на вимогу Ради Безпеки або більшості членів Організації можуть скликатися спеціальні чи надзвичайні спеціальні сесії ГА ООН. Найпоширенішою формою рішень Асамблеї є резолюції, що мають рекомендаційний характер. Під егідою ООН за резолюціями ГА ООН можуть прийматися універсально-правові документи, конвенції, пакти, декларації тощо.

Офіційні і робочі мови Генеральної Асамблеї ООН: англійська, арабська, Іспанська, китайська, російська, французька.

Генеральний секретар ООН — найвища адміністративна посадова особа ООН. Очолює секретаріат ООН, призначається Генеральною Асамблеєю ООН за рекомендацією Ради Безпеки ООН на 5 років з можливістю переобрання на новий термін. Статут ООН уповноважує Генерального секретаря ООН доводити до відома Ради Безпеки будь-які питання, пов'язані із загрозою міжнародному миру та безпеці. Щорічно Генеральний секретар ООН готує доповідь, у якій оцінюється робота Організації за минулий період і висловлюються міркування щодо пріоритетів її подальшої діяльності, а також готує додаткові доповіді на вимогу ГА ООН. Генеральний секретар ООН має статус міжнародного цивільного службовця, підзвітний лише ООН, він присягається не запитувати і не отримувати інструкцій від будь-якого уряду або будь-якої іншої влади, яка не стосується ООН. За ст. 100 Статуту ООН кожна держава — член ООН зобов'язана поважати міжнародний характер діяльності Генерального секретаря ООН і персоналу секретаріату, не намагатися впливати на них при виконанні ними службових обов'язків. Перший Генеральний секретар ООН Трюгве Хальвдан Лі (Норвегія) був обраний 1 лютого 1946 р. і займав цю посаду до 10 квітня 1953 р.

Геноцид — один з найтяжчих міжнародних злочинів проти людства; дії, що чиняться з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу. Правове визначення геноциду як злочину регламентовано Конвенцією ООН про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього, схваленою Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р. Геноцид — це вбивство членів групи; заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або таких, що призводять до розумового розладу; навмисне створення умов життя, розрахованих на вимирання групи; заходи щодо зменшення народжуваності; насильницька передача дітей іншій групі людей.

Караність геноциду як міжнародного злочину передбачена також статутами Нюрнберзького і Токійського міжнародних воєнних трибуналів. Караються також змова з метою геноциду, пряме і публічне підмовляння до вчинення геноциду, замах на вчинення геноциду, співучасть у геноциді. Особи,

обвинувачені у вчиненні геноциду, видаються країнам, де вони скоїли злочин, або міжнародному трибуналу відповідно до законодавства кожної країни та чинних міжнародних договорів.

Двосторонній міжнародний договір — угода між державами або іншими суб'єктами міжнародного права з різних питань їхніх взаємних міжнародних відносин, що встановлює для її учасників певні права та обов'язки. Вважається, що правовідносини, які виникають при укладенні двостороннього міжнародного договору, настільки міцно пов'язують сторони, що заяви і декларації про розуміння і тлумачення, а також застереження, проти яких заперечує інша сторона, неприпустимі. Порядок укладення, дотримання, припинення дії двосторонніх міжнародних договорів регулюється Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р. і Віденською конвенцією про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р.

Декларативна теорія визнання — концепція, відповідно до якої держава набуває статусу суб'єкта міжнародного права від часу свого виникнення; визнання лише констатує цю правосуб'єктність.

Делікт міжнародний — порушення суб'єктом міжнародного права норм міжнародного звичаєвого права або загальних принципів права й охоронюваних цими нормами прав та інтересів держав. Суб'єктами міжнародного делікту є держави. Міжнародний делікт включає порушення, за які передбачається політична і матеріальна відповідальність держави, а також індивідуальна кримінальна відповідальність осіб, винних у їх вчиненні. Суб'єкт міжнародного права, який вчинив такі дії, називається делінквентом.

Делімітація кордонів — договірне встановлення лінії (межі) державного кордону, яке здійснюється за картами з детальним зображенням на них рельєфу, гідрографії, населених пунктів та інших фізико-географічних об'єктів. При делімітації кордонів договірні сторони проведену на карті лінію кордону супроводжують докладним описом. Карту з нанесеною на ній лінією державного кордону підписують або парафують, скріплюють гербовими печатками. Договори про делімітацію кордону містять зобов'язання сторін про демаркацію кордону.

Демаркація кордонів — визначення і позначення лінії державного кордону на місцевості за допомогою встановлення прикордонних знаків на основі договорів про делімітацію кордонів і доданих до них карт. Роботу з демаркації кордонів виконують змішані комісії, створені договірними сторонами. Іноді такі функції виконує міжнародний орган, який утворюють на основі взаємної домовленості. Після завершення роботи з демаркації кордонів комісія складає спеціальний протокол — опис кордону, що демаркується, а також протокол на кожен прикордонний знак зі схемами.

Демарш — надзвичайна дипломатична акція уряду, органу зовнішніх зносин або дипломатичного представника однієї держави щодо іншої. У міжнародній практиці причиною демаршу найчастіше є грубі порушення дипломатичних привілеїв та Імунітетів, а також виявлення державної позиції щодо питань, пов'язаних із сферою державних інтересів. Форми демаршу:

заява, нота, меморандум, відкликання дипломатичного представника тощо. Як правило, до демаршу вдаються тоді, коли міжнародний спір або питання, що виникли, не можна розв'язати нормальним дипломатичним способом або для врегулювання яких слід вжити термінових заходів. Змістом демаршу може бути вимога, прохання, пропозиція, протест та інші акти. За сучасними нормами міжнародного права демарш не повинен містити погрози силою, оскільки створення такої загрози заборонено Статутом ООН.

Денонсація міжнародного договору — спосіб припинення дії міжнародної угоди в порядку та в строки, обумовлені в ній. Загальною умовою денонсації є повідомлення однієї з сторін міжнародного договору про відмову від його виконання, що призводить до припинення дії договору. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969р. містить загальні правила денонсації та порядок врахування цих вимог у міжнародному договорі.

Депозитарій — держава або міжнародна організація, що бере на себе зобов'язання зберігати текст міжнародного договору, документи про його ратифікацію, про приєднання до договору інших держав тощо. Депозитарій визначається під час ведення переговорів. Як правило, це держава, в якій відбуваються переговори та підписання договору. Основні функції депозитарію: зберігання оригінального тексту договору; підготовка, засвідчення копій; реєстрація договору в ООН; інформування учасників договору про надходження ратифікаційних грамот та іншої документації (заяви, застереження, приєднання, денонсації) щодо договору.

Депортація — примусове виселення з місця постійного проживання осіб, визнаних соціально небезпечними. Депортація здебільшого застосовується до іноземців та осіб без громадянства, які нелегально перебували на території країни. Для України це категорія нелегальних мігрантів, які без дозволу в'їхали на її територію і проживають на ній або ж використовують цю територію для транзитного проїзду до інших держав.

Державна повітряна територія — повітряний простір над сушею, внутрішніми територіальними водами, який перебуває під суверенітетом держави. Боковою межею державної повітряної території є вертикальна площина, що проходить через лінію кордону на суші або воді. Встановлена висота такого простору — близько 100-110 км, але авіацією використовується близько 20 км.

Джентльменська угода — прийнята в міжнародній практиці назва договору, укладеного в усній формі, що не позбавляє обов'язки, які покладаються на його учасників, юридичного значення. Міжнародне право допускає такі договори з відповідними юридичними обов'язками сторін. Джентльменські угоди укладаються значно рідше, ніж письмові, і здебільшого тоді, коли між сторонами існує повна довіра у ділових відносинах.

Джерела міжнародного права — сукупність елементів, які впливають на становлення змісту юридичних норм, а саме: потреби в нормах, які регулюють соціальне життя, спільна правова свідомість, вимоги морального характеру тощо. Джерела міжнародного права — це спосіб творення і форми, в яких існують норми міжнародного права. Розрізняють матеріальні і формальні

джерела. У ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН зазначено основні і додаткові джерела міжнародного права. Основні: міжнародний договір, міжнародно-правовий звичай, загальні принципи права, визнані всіма націями; додаткові: резолюції та рішення міжнародних організацій, міжнародні судові рішення, національне законодавство, що стосується міжнародного права, доктринальні праці найкваліфікованіших фахівців з міжнародного права різних націй. Важливу роль (роль допоміжного засобу для визначення норм міжнародного права) відіграють резолюції міжнародних організацій, які мають характер рекомендацій.

Дипломат — посадова особа відомства закордонних справ, у тому числі дипломатичного представництва держави за кордоном, яка має дипломатичний ранг. Бере безпосередню участь у виконанні функцій відомства, зокрема офіційних контактів у сфері міжнародних зносин з представниками іншої держави. Як правило, має дипломатичний імунітет.

Дипломатичне представництво — постійний закордонний державний орган зовнішніх зносин, очолюваний дипломатичним представником, створений на основі спільної угоди однією державою на території іншої для підтримання постійних офіційних контактів. Дипломатичне представництво виступає від імені своєї країни у всіх питаннях, що стосуються відносин з іншою стороною. За Існуючою практикою, дипломатичне представництво, очолюване послом або тимчасово повіреним у справах, називається посольством, а очолюване посланником або повіреним у справах — місією. Різновидом дипломатичного представництва є також постійне представництво при міжнародних організаціях. Правовий статус дипломатичного представництва визначається Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 р., двосторонніми угодами і внутрішнім законодавством країни перебування.

Дипломатичний акт — дія або заява органів зовнішніх зносин держави або посадових осіб держави, що породжує міжнародно-політичні або правові наслідки. Це, як правило, встановлення дипломатичних відносин, вручення вірчих грамот, заяв з викладенням власної позиції тощо. Дипломатичним актом є також письмовий дипломатичний документ, що вручається або надсилається органами зовнішніх зносин однієї держави відповідним органам зовнішніх зносин іншої держави. Найпоширенішими актами є меморандум, нота, офіційний лист, пам'ятна записка. Застосування дипломатичних актів визначається міжнародними звичаями та угодами, а також протокольними правилами, нормами внутрішньодержавного права з питань діяльності дипломатичних служб.

Дипломатичний притулок — регламентований нормами міжнародного права процес допущення іноземця (громадянина іншої держави або особи без громадянства) в приміщення іноземного дипломатичного або консульського представництва або на військовий корабель з метою захисту його від посягань на життя або свободу з боку держави попереднього місця перебування. Відповідно до Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р., держава не використовує дипломатичного імунітету та

екстериторіальності, якщо це стосується вчинення кримінального правопорушення.

Дипломатичний протокол — сукупність загальноприйнятих правил поведінки, традицій та умовностей, яких обов'язково дотримуються уряди, дипломатичні представництва і офіційні особи. Дипломатичний протокол є важливим політичним інструментом дипломатії та загального міжнародного спілкування. Дотримання дипломатичного протоколу є обов'язковим, коли відбувається визнання нових держав, встановлюються дипломатичні відносини, призначаються глави дипломатичних представництв, вручаються вірчі грамоти, здійснюються дипломатичні візити, бесіди і переговори, підписуються угоди, організовуються зустрічі і проводи офіційних делегацій, скликаються міжнародні наради і конференції. Особливе значення має дотримання дипломатичного протоколу та етикету при використанні державного гімну і прапора. Дипломатичний протокол обов'язковий під час святкових і траурних подій та ін. Згідно з дипломатичним протоколом організовуються дипломатичні прийоми, ведеться дипломатичне листування, працює дипломатичний корпус. Загальноприйняті принципи дипломатичного протоколу закріплені у Віденській конвенції про дипломатичні зносини 1961 р.

Дипломатія — 1) офіційна діяльність глав держав, урядів і спеціальних органів зовнішніх зносин щодо здійснення зовнішньої політики й захисту прав та інтересів держави і її громадян за кордоном; 2) сукупність прийомів і методів, що використовуються в переговорах і зносинах з Іноземними державами.

Дискримінація — навмисне обмеження і приниження прав однієї держави, її організацій і громадян порівняно з правами іншої держави, організації або громадян. Якщо держава вважає, що інша держава застосувала до неї такий акт, вона може у відповідь вжити власних заходів (реторсія). Дискримінація в усіх формах, як правило, забороняється внутрішнім правом демократичних держав, а також міжнародним правом. Протиправність дискримінації впливає із загальновизнаних норм і принципів Статуту ООН та міжнародних актів про права людини, зокрема, Декларації про ліквідацію дискримінації щодо жінок 1967 р., Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на основі релігії або переконань 1981 р. та інші.

Добрі послуги — один з видів мирного вирішення спорів, зміст який полягає у наданні державам — учасникам спору третьою державою або міжнародною організацією матеріальних можливостей для встановлення контакту і ведення переговорів між ними. Добрі послуги можуть бути надані на прохання сторін спору, з ініціативи третьої держави або міжнародної організації. З початком переговорів між сторонами спору повноваження третьої держави або міжнародної організації припиняються. Якщо держави — учасниці спору запрошують третю державу взяти участь у переговорах, то добрі послуги переходять у посередництво. Нормативне закріплення добрі послуги отримали у Конвенції про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1907 р., а в Манільській декларації про вирішення мирних спорів 1982 р. і Принципах урегулювання спорів та Положеннях процедури НБСЄ по мирному

врегулюванню спорів 1991 р. добрі послуги включені до переліку мирних засобів вирішення міжнародних спорів.

Закони і звичаї війни — система норм і принципів міжнародного права, які встановлюють права і обов'язки воюючих сторін і нейтральних держав у воєнному конфлікті. Закони і звичаї війни мають на меті усунути найжорстокіші способи і засоби ведення війни, за забезпечити захист мирного населення. Визначають порядок почату ведення і припинення воєнних дій, правове становище комбатантів некомбатантів (мирного населення, військовополонених, хворих поранених військовослужбовців тощо), а також правовий режим власності, встановлюють юридичну відповідальність за порушення законів і звичаїв війни. Чинні закони і звичаї війни передбачен міжнародними договорами або ж вони склалися звичаєвим шляхом*

Закритий міжнародний договір — міжнародний договір, відповідно до положень якого коло його учасників обмежене за певним критеріями.

Застереження — 1) одностороння заява, зроблена державою під час підписання, прийняття, затвердження, ратифікації або приєднання до багатостороннього міжнародного договору, завдяки якій ця держава бажає виключити чи змінити юридичну дію певних положень цього договору в його застосуванні щодо цієї країни; 2) інститут міжнародного права, зокрема права міжнародних договорів який регулює застосування застереження. Акт застереження є проявом суверенної волі держави як основного первинного суб'єкта міжнародного права (або міжнародної організації як вторинного суб'єкта міжнародного права), який сприяє, з одного боку, захист інтересів окремих держав, а з іншого — якнайширшій їх участі у багатосторонніх міжнародних договорах і угодах. Основні питання застереження регулює Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р.

Захоплення заручників — міжнародне протиправне діяння, що визначається як захоплення або примусове утримання будь-якою особою чи особами іншої особи з метою примушення держави міжнародної організації, юридичної або фізичної особи чи групі осіб вчинити якусь дію або утриматися від вчинення якоїсь дії, що умовою звільнення заручника. Захоплення заручника, як правило супроводжується погрозами вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень або подальшим триманням цієї особи. У міжнародному праві захоплення заручника кваліфікується як міжнародний злочин, а особи, що вчинили відповідні дії, — як міжнародні злочинці, які повинні нести кримінальну відповідальність. В Україні існує кримінальна відповідальність за захоплення заручників.

Збройні сили ООН — об'єднані збройні сили держав — членів ООН, що мають забезпечити заходи воєнного характеру в межах примусових дій відповідно до глави VII Статуту ООН. Створюються та застосовуються Радою Безпеки у випадках, коли вона визнає існування будь-якої загрози мирові, будь-якого порушення миру або акту агресії і у цьому зв'язку приймає рішення про вжиття заходів для "підтримання або відновлення миру і безпеки" (ст. 39 Статуту ООН). Збройні сили ООН мають застосовуватися у виняткових ви-

падках, коли інші заходи можуть виявитися або виявилися неефективними. Згідно зі ст. 43 Статуту ООН усі держави — члени ООН зобов'язуються надавати у розпорядження Ради Безпеки ООН на її вимогу та відповідно до спеціальних угод необхідні для підтримання міжнародного миру і безпеки національні збройні сили та відповідні засоби обслуговування, включаючи право проходження через певну територію. Подає допомогу Раді Безпеки ООН з усіх питань, що стосуються військових потреб у справі підтримання міжнародного миру і безпеки, використання військ, переданих у її розпорядження, і здійснює командування ними створюваний Військово-штабний комітет. До його складу повинні входити начальники штабів постійних членів Ради Безпеки або їх представники. Згідно з п. 3 ст. 27 Статуту ООН рішення, пов'язані зі створенням і функціонуванням Збройних сил ООН, повинні ухвалюватися з дотриманням принципу однастайності постійних членів Ради Безпеки ООН.

Злочини міжнародного характеру, міжнародні кримінальні злочини — суспільне небезпечні умисні діяння, що посягають на міжнародний правопорядок, завдають шкоди мирному співробітництву держав. Відповідальність за вчинення злочину міжнародного характеру передбачено міжнародно-правовими актами універсального (Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 р. та Ін.) або регіонального (Європейська конвенція про правопорушення щодо культурних цінностей 1985 р. та ін.) значення. Конкретні міри покарання за вчинення злочинів міжнародного характеру передбачаються національним законодавством після інкорпорування ним положень міжнародно-правового акта.

З урахуванням об'єкта посягання (конкретної сфери міжнародного правопорядку) злочини міжнародного характеру можуть бути класифіковані як: а) злочини проти стабільності міжнародних відносин (міжнародний тероризм, взяття заручників, викрадення ядерного матеріалу, найманство та ін.); б) злочинні посягання на особисті права людини (застосування тортур, торгівля жінками й дітьми); в) злочини у сфері дипломатичних зносин (посягання на осіб, які користуються дипломатичним захистом); г) злочини у сфері економіки і фінансів (легалізація злочинних доходів, контрабанда, виготовлення фальшивих грошей та ін.); д) злочини у сфері культури (ввезення до країни викрадених культурних цінностей, розповсюдження порнографічних предметів та ін.); е) злочини, вчинені у відкритому морі (забруднення морського середовища, порушення правового режиму континентального шельфу, піратство, неподання допомоги на морі та ін.); є) злочини, що посягають на роботу цивільної авіації (зокрема, угон повітряного судна); ж) воєнні злочини міжнародного характеру (насильство над населенням у районі воєнних дій, мародерство та ін.), які відрізняються від воєнних злочинів як різновиду міжнародних злочинів тим, що не пов'язані зі злочинною діяльністю держави.

Злочини проти миру та людства — протиправні діяння, що

загрожують основам існування націй і держав, їх прогресивному розвитку і мирному міжнародному спілкуванню. У Статуті Нюрнберзького міжнародного воєнного трибуналу йдеться про три види злочинів: проти миру (планування, підготовка і ведення агресивної війни або війни на порушення міжнародних договорів, угод чи запевнень або участь у загальному плані чи змові, спрямованих на здійснення таких дій); воєнні (порушення законів або звичаїв війни); проти людяності (вбивства, знищення, поневолення, заслання та інші жорстокості, вчинювані стосовно цивільного населення перед війною або під час війни, або переслідування через політичні, расові чи релігійні мотиви з метою здійснення або у зв'язку з будь-яким злочином, що підлягає юрисдикції трибуналу, незалежно від того, чи є це порушенням внутрішнього права країни, де вони були вчинені). Питання співробітництва держав у боротьбі зі злочинами дістали розвиток у Конвенції про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього 1948 р., в Конвенції про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 р. (в ній, зокрема, до злочинів проти людства віднесено вигнання внаслідок збройного нападу або окупації і нелюдські дії, що є наслідком політики апартеїду, а також злочин геноциду), Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., Конвенції про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973 р. (кваліфікувала апартеїд як злочин проти людства). Декларація Генеральної Асамблеї ООН про заборону використання ядерної зброї в цілях війни проголосила застосування ядерної та термоядерної зброї злочинами проти людства. Злочини проти миру та людства належать до найтяжчих злочинів міжнародного характеру, за які держави несуть міжнародно-правову, а фізичні особи — кримінальну відповідальність.

Іммігрант — особа, яка в'їхала або в'їздить на територію держави, що не є державою громадянства або країною постійного (звичайного) проживання цієї особи, з дотриманням встановленої законодавством процедури в'їзду до держави з метою поселення на її території для постійного або тимчасового проживання. Право особи на імміграцію у міжнародному праві не закріплено. Передбачено лише право на рееміграцію (повернення особи до держави, з якої вона емігрувала) та репатріацію (повернення особи на постійне проживання до держави свого громадянства або етнічного походження). Відповідні положення містяться, зокрема, в Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. та ін.

Імперативна норма — норма загального міжнародного права, що визнається і приймається міжнародним співтовариством як така, відхилення від якої неприпустиме і яку можна змінити лише наступною нормою аналогічного характеру. Передбачена ст. 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., а також ст. 53 Віденської конвенції про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986р. Імперативна норма у міжнародному праві має універсальний характер — охоплює усі держави світу. Імперативна норма має

найвищу порівняно з іншими нормами міжнародного права юридичну силу. Договори, які їй не відповідають, вважаються недійсними. Норми міжнародного права не можуть суперечити імперативній нормі.

Імплементация — організаційно-правова діяльність держав з метою реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань. Механізм імплементации міжнародно-правових норм включає сукупність правових та інституційних засобів, що використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародному і національному рівнях. Міжнародна система Імплементации складається із створених на основі міжнародних угод універсальних, регіональних і локальних міжнародних організацій, спеціалізованих установ та їх допоміжних органів. За їх допомогою стає можливим об'єднання зусиль держав і міжнародних організацій у реалізації чинних норм міжнародного права.

Іноземці — особи, які перебувають на території певної держави не маючи її громадянства. В країні перебування іноземцям надаються національний режим, режим найбільшого сприяння або спеціальний режим. Правовий статус іноземця на території України визначається Конституцією України і Законом України "Про правовий статус іноземців" 1994р.

Інтервенція — насильницький замах однієї або кількох держав на суверенні права іншої держави, що притаманні їй як суб'єкту міжнародного права; ототожнюється також із втручанням у внутрішні компетенцію держав. Сучасне міжнародне право забороняє всі вид; і вияви інтервенції, розглядаючи її як агресію. Жодна держава або група держав не мають права прямо або непрямо втручатися з будь яких міркувань у внутрішні або зовнішні справи іншої держави. Принцип невтручання забороняє застосування збройної сили і будь яку іншу форму втручання чи загрозу проти юридичної персоналізації держави або проти її політичних, економічних і культурних засад. Заборона інтервенції є імперативним принципом міжнародного права, який зобов'язує всіх учасників міжнародних відносин за всіх обставин поважати суверенні права держави.

Колективна безпека — співробітництво держав з підтримання міжнародного миру та безпеки, у разі необхідності — з припинення актів агресії. Система колективної безпеки може здійснюватися в межах загальної універсальної міжнародної організації, наприклад ООН, або в межах регіональних організацій та угод.

Колоніалізм — політичне, економічне і духовне поневолення країни, менш розвиненої у соціально-економічному відношенні, ніж інша. Країну, що перебуває в такій залежності від іншої країни-метро-полії, називають колонією. 14 грудня 1965р. Генеральна Асамблея ООН прийняла спеціальну Декларацію про надання незалежності колоніальним країнам.

Комбатанти — особи, які входять до складу збройних сил воюючих сторін і безпосередньо беруть участь у воєнних діях. Відповідно до ст. 43 ч. 2 Додаткового протоколу № 1 Женевської конвенції про захист жертв війни 1949 р. комбатантами вважають: особовий склад сухопутних, військово-морських, військово-повітряних сил, партизанів, особовий склад сил опору, добровільні загони, екіпажі торговельних морських і повітряних суден воюючих сторін,

переобладнаних під військові, бійців визвольного руху.

Комісія міжнародного права — спеціальний орган Генеральної Асамблеї ООН. Складається з 34 відомих юристів-міжнародників, які завоювали авторитет у галузі міжнародного права. Обираються такі особи строком на 5 років. До складу комісії обирались і українські вчені, наприклад, В. Корецький (1949-1952 рр.). Основною метою комісії є заохочення розвитку міжнародного права і його кодифікації. Також комісія розробляє проекти міжнародних універсальних договорів.

Комітети Генеральної Асамблеї ООН — головні органи Генеральної Асамблеї ООН. На кожній сесії утворюються 7 головних комітетів, за допомогою яких Генеральна Асамблея виконує свої функції. Крім того, на кожній сесії утворюється Генеральний комітет, який керує її роботою, у складі голови Асамблеї, 21 заступника голови і 7 голів головних комітетів, а також комітет з перевірки повноважень у складі 9 членів. Перший комітет розглядає політичні питання і питання безпеки, включаючи питання роззброєння; спеціальний політичний комітет — питання, пов'язані з підтриманням миру; другий комітет — економічні та фінансові питання; третій — соціальні, гуманітарні питання і питання культури; четвертий — питання деколонізації і несамоверхніх територій; п'ятий — адміністративні та бюджетні питання; шостий — правові питання.

Комітети Генеральної Асамблеї ООН затверджують питання, що виносяться на обговорення, і проводять засідання стільки часу, скільки необхідно для вирішення того чи іншого питання, що розглядається.

Комюніке — 1) офіційне урядове повідомлення про міжнародні переговори, угоди, важливі події у внутрішньому житті країни, про перебіг воєнних дій тощо; 2) у міжнародному праві — одна з назв міжнародного договору.

Консенсус — прийняття рішень або договорів на міжнародних конференціях чи нарадах на основі спільної згоди учасників без проведення формального голосування у разі відсутності формально заявлених заперечень. Метод консенсусу визнаний у ряді органів ООН, використовується на міжнародних конференціях і нарадах, що проводяться в її межах.

Консул — службова особа однієї держави, яка за згодою іншої держави постійно перебуває в певному її пункті (місті, районі) і здійснює там представництво і захист інтересів своєї держави, її юридичних осіб і громадян. Для виконання своїх повноважень консул має спеціальний апарат і діє в межах укладених між державами консульських конвенцій.

Консульський округ — територія держави перебування, на якій відповідно до угоди між урядами договірних держав консул виконує свої обов'язки. Здебільшого консульський округ може визначатися і внаслідок застосування умови про найбільшу сприятливість. Виконання консульських функцій за межами округу можливе лише в окремих випадках за згодою держави перебування.

Континентальний шельф — вирівняна частина підводного краю материків, що прилягає до берегів суші і характеризується спільною з нею

геологічною будовою. Зовнішній кордон підводного краю материка встановлюється за межами 200 морських миль від берега. Відповідно до Конвенції про морське право 1982 р. зовнішній кордон континентального шельфу в районах широкого підводного материкового краю не може встановлюватись далше, ніж за 350 морських миль від вихідних ліній. На континентальний шельф поширюються суверенні права прибережної держави, без її безпосередньої згоди ніхто не має права здійснювати розробку, розвідку і видобуток природних багатств шельфу. Правовий режим континентального шельфу регулюється Женевською конвенцією про територію моря і прилеглу зону 1958 р. і внутрішнім законодавством держав.

Контрабанда — заборонене таємне перевезення товарів або інших цінностей через державний кордон і самі ці товари або цінності. В Україні за контрабанду встановлено кримінальну відповідальність. Контрабанда у більшості країн вважається тяжким злочином.

Контрибуція — 1) під час війни примусові грошові або натуральні стягнення з населення окупованої території, які здійснюють ворожі війська; 2) після війни грошові суми, що їх за умовами мирного договору держава-переможниця стягує з переможеної держави. В основу контрибуції покладено "право переможця".

Конфедерація — 1) форма державного устрою, за якого держави, що утворюють конфедерацію, повністю зберігають свою незалежність, мають власні органи державної влади і управління; вони створюють спеціальні об'єднані органи для координації дій у певних цілях (військова, зовнішньополітична та ін.); 2) об'єднання будь-яких громадських або інших організацій, наприклад, Всесвітня Конфедерація праці у Франції.

Кордони державні — лінії, що визначають межі державної території. Встановлюються за угодою між відповідними державами за допомогою делімітації та демаркації. В Україні з питання правової регламентації державного кордону існує спеціальний закон.

Ліга арабських держав (ЛАД) — міжурядова регіональна організація арабських країн. Створена 22 березня 1945 р. з метою захисту суверенітету їх членів. Лігою прийнято угоди про спільну оборону та спільну співпрацю в економіці. Організація керується концепцією розвитку арабського світу, взаємної допомоги, спільних дій у політичних, економічних, культурних сферах. Керівний орган — Рада Ліги, яка складається з керівників держав; її сесії збираються двічі на рік. Місцезнаходження — Туніс.

Ліга Націй — міжнародна організація, заснована 10 січня 1920 р. мала на меті, згідно із Статутом, розвиток співробітництва між націями і гарантію миру та безпеки. Місцезнаходження — Женева Швейцарія.

Міжнародна асоціація розвитку — спеціалізована установа ООН створена в 1960 р. як філіал Міжнародного банку реконструкції розвитку (МБРР). Надає кредити переважно країнам, які розвиваються на більш пільгових умовах, ніж МБРР, і на строк 50 років. До складу Асоціації входять понад 140 держав. Місцезнаходження — Вашингтон, США.

Міжнародна морська організація — міжурядова організація,

спеціалізована установа ООН. Налічує понад 130 держав. Складається з Асамблеї, Ради, секретаріату та п'яти спеціалізованих комітетів комітету про безпеку на морі, юридичний; комітету із захисту морського середовища; комітету з технічного співробітництва; комітету і спрощення формальностей. Сесії Асамблеї збираються раз на два роки. Організація ефективно працює у сфері кодифікації міжнародно-правових актів, що визначають технічні та юридичні аспекти торговельного і риболовецького промислу.

Міжнародна організація праці (МОП) — міжурядова організація, створена у 1919 р. за рішенням Паризької мирної конференції 3 1946 р. — спеціалізована установа ООН і станом на кінець XX ст. налічує понад 170 держав; до її складу входять представники профспілок і представники підприємств. Основним завданням МОП є розробка і прийняття міжнародних норм стосовно праці, які втілюються у конвенціях і рекомендаціях, пропонованих для реалізації у внутрішньому правопорядку держав — членів організації. Для перевірки стану впровадження норм МОП створено ефективну систему контролю і заохочення. Особливою, притаманною виключно МОП ознакою є принцип тристоронності роботи її органів. Представники наймачів і трудящих беруть участь у роботі МОП нарівні з представниками урядів. Законодавчим органом МОП є щорічна Міжнародна конференція праці, яка складається з делегатів країн-членів. Склад делегацій: два представники уряду і по одному представнику від підприємств і профспілок. Виконавчим органом є Адміністративна рада, до складу якої входять 28 представників урядів, 14 представників підприємств і 14 представників профспілок. Адміністративна рада керує роботою Міжнародного бюро праці — постійного секретаріату організації. Місцезнаходження — Женева, Швейцарія.

Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) (англ. — International Civil Aviation) — єдина міждержавна організація в галузі повітряних сполучень, спеціалізована установа системи ООН, яка координує міжнародну співпрацю держав у всіх аспектах діяльності цивільної авіації. Заснована Чиказькою конвенцією міжнародної цивільної авіації 1944 р., яка є статутом організації. Структура ІКАО складається з Асамблеї представників усіх держав (головний орган), яку скликають на сесію один раз на три роки; постійного виконавчого органу — Ради ІКАО, до якої входять 30 представників Асамблеї, а також спеціалізованих комісій. Організація налічує близько 160 держав. Для керівництва Радою обирається президент і секретаріат, які працюють на постійній основі. Завдання організації полягають у розробці принципів і методів міжнародного повітроплавання, розвитку міжнародного повітряного права, створенні стандартів і практики ІКАО, рекомендованих для впровадження. Організація подає технічну допомогу країнам — членам ІКАО.

Міжнародна оренда території — надання за договором однією державою іншій права на використання частини своєї території на визначений строк, з певною метою і за встановлену плату. Орендована територія залишається під суверенітетом держави-орендодавця. Договір про міжнародну оренду землі повинен відповідати всім вимогам міжнародного права, зокрема

принципу добровільності. Орендована територія не може використовуватися в Інтересах, що суперечать суверенітету і безпеці держави-орендодавця.

Міжнародна посадова особа — громадянин будь-якої держави, який перебуває на службі в секретаріаті міжнародної організації, член персоналу секретаріату таких організацій. Нині у світі в міжнародних організаціях працює близько 50 тисяч чоловік, які мають статус міжнародної посадової особи.

Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) — міжнародна організація універсального характеру, яка діє з 1957 р. і покликана сприяти співробітництву держав у мирному використанні атомної енергії. На організацію покладено особливі обов'язки з підтримання системи нерозповсюдження ядерної зброї. Місцезнаходження МАГАТЕ — Відень, Австрія.

Міжнародне економічне право — галузь міжнародного публічного права, що регулює відносини у сферах власності, використана природних ресурсів, виробництва і розподілу товарів, валютній і фінансовій тощо. Особливістю міжнародного економічного права виключно факультативний характер його принципів і стандартів (з, винятком принципу свободи моря і мінімуму стандарту міжнародного права).

Міжнародне морське право — галузь міжнародного права, що містить принципи і норми, які встановлюють режим морських просторів і регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права зв'язку з діяльністю, що здійснюється у Світовому океані. Міжнародне морське право складається із звичаєвого міжнародного права та конвенційного міжнародного права, основу якого становлять: Конвенція про територіальне море і прилеглу зону 1958 р., Конвенції про відкрите море 1958р., Конвенція з морського права 1982 р.:

Міжнародне морське право регламентує правовий режим внутрішніх морських вод, територіального моря, прилеглої зони, відкритого моря, регулювання промислів, економічної зони, проток, що використовуються для міжнародного судноплавства, вод держав-архіпелагів, міжнародних каналів, континентального шельфу, морського дна за межами континентального шельфу,

Міжнародне повітряне право — галузь міжнародного права, що регулює відносини між суб'єктами міжнародного права щодо використання повітряного простору з метою здійснення міжнародних повітряних сполучень і забезпечення їх безпеки. Предметом міжнародного повітряного права є відносини між державами щодо визначення правового простору, режиму його використання та міжнародних повітряних сполучень. Основні принципи міжнародного повітряного права: поважання повного і виняткового суверенітету держав у повітряному просторі в межах їх території, свобода відкритого повітряного простору (що розміщуються за межами дії державного суверенітету); забезпечення безпеки міжнародної цивільної авіації. Джерела міжнародного повітряного права — двосторонні та багатосторонні міжнародні угоди.

Міжнародне право — система норм (правил поведінки), що регу-

люють відносини між суб'єктами міжнародного права і внутрішньодержавні відносини, які впливають з міжнародних. Основні суб'єкти — держави та міждержавні організації, спеціальні (нетрадиційні) суб'єкти — фізичні особи та неурядові організації. Як правовій системі міжнародному праву притаманна нормативність — загальний обов'язковий стандарт поведінки суб'єктів. Міжнародне право складається з міжнародного публічного права і міжнародного приватного права. Серед норм міжнародного права розрізняють договірні і звичаєві. Реалізацію прав забезпечують держави індивідуально або колективно, а також за допомогою міжнародних організацій. Велику роль у примусовому виконанні норм міжнародного права, коли йдеться про інтереси міжнародного співтовариства загалом, відіграє ООН (за рішенням її Ради Безпеки). Міжнародне право як правова система міжнародного співтовариства взаємодіє з національними правовими системами на основі загальновизнаного принципу примату міжнародного права.

Міжнародне приватне право — сукупність норм, що регулюють цивільно-правові відносини (майнові і пов'язані з ними немайнові, сімейно-правові, трудові, процесуальні), які мають міжнародний характер (за участі іноземних фізичних осіб або юридичних осіб, з при воду майна, що перебуває за кордоном). Норми міжнародного приватного права містяться в законодавстві окремих держав, а також міжнародних договорах і звичаях.

Міжнародне співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю — співробітництво держав, спрямоване на розробку і координацію заходів щодо попередження, розкриття злочинів і поведження з правопорушниками, а також вироблення комплексних цілей і ЗЗЕ дань з мінімізації транснаціональних і внутрішньонаціональних протиправних діянь. З питань боротьби зі злочинністю Генеральна Асамблея ООН розробляє і ухвалює спеціальні міжнародні документи, де визначаються поняття злочинів міжнародного характеру; злочинів проти людства, транснаціональних злочинів, таких як незаконний обіг наркотичних і психотропних речовин, тероризм, піратство та ін. Крім Генеральної Асамблеї ООН цим питанням займаються спеціальні конгреси з попередження злочинності і поведження з правопорушниками.

Міжнародний договір — угода двох або більше держав щодо встановлення, зміни або припинення взаємних прав та обов'язків у політичних, економічних, соціальних, культурних або інших відносинах. Як основне джерело міжнародного права міжнародний договір може мати різні форми і назви: договір, угода, пакт, декларації, трактат, конвенція, комюніке, протокол, обмін нотами, заключний акт тощо, які мають однакову юридичну силу. Як правило, міжнародний договір укладається у письмовій формі.

Міжнародний суд ООН — один з основних органів Організації Об'єднаних Націй і водночас її головний судовий орган. Діє на основі Статуту, що підписаний 26 червня 1945 р. і набрав чинності 24 жовтня 1945 р., — невіддільної частини Статуту ООН, а також власного регламенту. Держави — члени ООН є *ipso facto* учасниками Статуту. Держави, що не є членами ООН, також можуть бути учасниками Статуту на умовах, визначених Генеральною

Асамблеєю ООН і за рекомендацією Ради Безпеки ООН. Такими учасниками є Сан-Марино, Ліхтенштейн, Швейцарія. Суд складається з 15 суддів, яких обирають строком на 9 років особисто (не як представників держав). Серед них не може бути двох громадян однієї країни. Склад Суду оновлюється кожні три роки, причому судді можуть бути переобрані. Суд обирає голову і віце-голову на три роки. Склад Міжнародного суду обирає Генеральна Асамблея ООН і Рада Безпеки, які голосують незалежно, але в один і той самий час. Суд функціонує на постійній основі. Офіційні мови в суді — англійська та французька. У Статуті суду закріплено вимогу забезпечити представництво найголовніших форм цивілізації й основних правових систем світу. Міжнародний суд приймає до розгляду лише спори між державами. Держави за взаємною згодою можуть передати розв'язання конфлікту до Міжнародного суду. Звернення до Міжнародного суду сторони часто обумовлюють заздалегідь у міжнародних договорах. Згідно зі ст. 36 (§ 2) Статуту держави можуть визнавати обов'язкову юрисдикцію Міжнародного суду з усіх правових спорів щодо будь-якої іншої держави, яка взяла таке зобов'язання. Міжнародний суд вирішує спори, керуючись нормами міжнародного права. За погодженням сторін суд може виносити свої рішення, керуючись принципами справедливості (*ex equo et bono*). Рішення Міжнародного суду обов'язкове для виконання сторонами. Крім судової процедури суд виконує консультативну функцію. На запит Генеральної Асамблеї ООН, Ради Безпеки ООН, інших органів ООН, уповноважених на те міжнародних організацій суд дає консультативні висновки з правових питань. Розгляд справ у суді відбувається в два етапи. Спочатку у письмовій формі викладається повідомлення суду і сторонам про відповідний факт і додаються матеріали, документи тощо. Потім суд заслуховує свідків, експертів, представників, адвокатів; слухання справи публічне. Від України в Міжнародному суді ООН працював у 1962-1970 рр. відомий науковець В. Корецький.

Міжнародні злочини — протиправні діяння, що становлять велику суспільну небезпеку. Перелік міжнародних злочинів наведений ст. 6 Нюрнберзького міжнародного воєнного трибуналу і місти: злочини проти миру, що складаються з виношування планів підготовки і розв'язання агресивних війн тощо; злочини проти людства воєнні злочини; всі інші прирівняні до них протиправні дії (екоцид біоцид та ін.).

Міжнародні організації — постійні об'єднання міжурядового : неурядового характеру, створені на основі міжнародної угоди (статуту або іншого установчого документа) з метою вирішення міжнародних проблем, розвитку всебічної співпраці. Процес створені міжнародних організацій прискорився після Другої світової війни Прикладом міжурядової організації є Організація Об'єднані Націй, Рада Європи та інші, неурядової — Green Peace (Зелений Світ).

Міжнародні ріки — ріки, що перетинають або розділяють територію двох або кількох держав і відкриті для торговельного судноплавства всіх країн. Правила судноплавства міжнародними ріками встановлюються міжнародними договорами. Частина ріки, що розташована в межах держави (від одного до

іншого кордону), перебуває під суверенітетом держави, але її використання та екологічна стан узгоджені з іншими сторонами.

Міжнародно-правовий звичай — стереотипний спосіб поведінки що склався в міжнародно-правовій практиці, юридичне обов'язковий характер якого визнають суб'єкти міжнародного права. Звичай як і міжнародний договір, є основним джерелом міжнародної права.

Мораторій — відстрочка або відкладення певних дій суб'єкта міжнародного права на певний строк або до закінчення будь-які надзвичайних обставин (наприклад, воєнних дій). Мораторій мод бути запроваджений у разі виникнення обставин, обумовлених спеціальним договором, або при веденні переговорів з вирішення певного питання, наприклад, про випробування ядерного озброєння Мораторій може поширюватися на всі зобов'язання (загальна мораторій) або лише на окремі види зобов'язань, а також на конкретні категорії боржників.

Набуття чинності міжнародним договором — юридичний факт, відповідно до якого міжнародний договір стає обов'язковим для виконання кожною його стороною, що висловила таке бажання. Момент набуття чинності договором пов'язаний з виконанням певних дій, що означають вираження згоди його учасників на обов'язковість для них цього договору (підписання, ратифікація, приєднання тощо) або з настанням певних подій (конкретна дата закінчення строку після ратифікації та Ін.).

Найманці — особи, спеціально завербовані для участі у збройному конфлікті. Керуються переважно бажанням одержати особливу матеріальну винагороду. Найманці не перебувають під захистом законів і звичаїв війни. Це кримінальні злочинці, які не мають права на статус комбатанта, а отже, і військовополоненого. Зміст поняття "найманець" розкрито у ст. 47 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., а також у Конвенції ООН про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 р.

Населення держави — сукупність індивідів, які проживають на території конкретної держави. До цієї сукупності входять громадяни, в тому числі ті, які перебувають за кордоном, а також іноземці та особи без громадянства, що постійно проживають на цій території.

Натуралізація — прийом особи на її прохання у громадянство або підданство будь-якої держави, скажімо, у разі взяття шлюбу або оптації. Порядок та умови натуралізації визначаються внутрішньодержавним законодавством.

Нейтралітет — у міжнародному праві становище (статус) держави, яка не бере участі у війні, зберігає мирні відносини з воюючими державами і не подає жодній з них військової допомоги.

Некомбатанти — особи, які входять до складу збройних сил і подають їм допомогу, але не беруть безпосередньої участі у бойових діях і мають зброю лише для самозахисту. Відповідно до Женевської конвенції про захист жертв війни 1949 р. до них належать медичний, інтендантський персонал, військові юристи, репортери, служителі культу тощо. Проти

некомбатантів забороняється застосовувати зброю доти, доки вони не беруть участі в бойових діях. У разі безпосередньої участі у бойових діях некомбатанти набувають статусу комбатантів. У будь-якому разі некомбатанти користуються всіма правами військовополонених, якщо потрапляють у полон, на них поширюється дія законів і звичаїв війни. Медичні працівники та служителі культури навіть у полоні продовжують виконувати свої функції.

Новація міжнародного договору — спеціальний вид домовленості про зміну одного зобов'язання іншим повною або частковою його заміною, яка приводить до припинення Існуючого між сторонами зобов'язання і виникнення на його основі нового. Зобов'язання, яке сторони мають намір припинити, повинно бути чинним. Якщо попереднє зобов'язання недійсне або припинене, то нове зобов'язання не може виникнути.

Нота — офіційне дипломатичне письмове звернення однієї держави до іншої або кількох держав. У міжнародній практиці розрізняють особисту і вербальну ноти. Особисту ноту надсилають у формі листа, в якому викладено звернення до особи і який завжди написаний ввічливо. Особисту ноту друкують на бланку, на першій сторінці у верхньому правому куті проставляють місце і дату відсилення, а в лівому нижньому — адресу, прізвище та ініціали посадової особи, до якої звертаються з особистоюнотою. Вербальна нота — найпоширеніша форма дипломатичного листування з поточних питань.

Нотифікація — офіційне повідомлення однією державою іншої за допомогою надсилення дипломатичної ноти або іншого документа про свою позицію з якогось питання зовнішньої політики, повідомлення про якісь факти, події тощо.

Обмеження відповідальності — встановлений у міжнародному праві порядок повного або часткового звільнення від відповідальності суб'єкта міжнародного права, який порушив норму або завдав збитків іншому суб'єкту. Цілковите звільнення від відповідальності можливе, якщо обставини порушення норми або завдання збитків, в яких перебував суб'єкт, що завдав збитків, були визнані як непереборна сила (форс-мажор) або невідконтрольні зовнішнім подіям і вважалися крайньою необхідністю, або ж події були спричинені діями постраждалої сторони. Обмежена відповідальність поширюється, наприклад, на експлуатантів нового виду техніки, яка є джерелом підвищеної небезпеки, але розвиток цієї техніки доцільний в інтересах науково-технічного прогресу. Обмеження відповідальності не поширюється на випадки навмисного завдання шкоди.

Обмін населенням — процес, зазвичай пов'язаний з територіальними змінами, зокрема з обміном державами частинами території.

Обмін населенням виконується на основі міжнародних договорів і, як свідчить практика, супроводжується оптацією.

Операції ООН з підтримання миру і безпеки — заходи для підтримання або встановлення порушеного миру чи безпеки, що здійснюють Збройні сили ООН, рішення про створення і використання яких приймає лише Рада Безпеки ООН. Також ООН може направляти у зони конфлікту військових спостерігачів для спостереження за виконанням міжнародних договорів і

рішень міжнародних організацій.

Оптація — добровільний вибір одного з двох громадянств. Оптація означає право населення території, що відійшла від однієї держави до іншої, обирати громадянство на основі добровільності та в Індивідуальному порядку, тобто зберегти своє попереднє громадянство або прийняти громадянство держави, якій передається територія. Припускається, що оптант житиме на території держави, громадянство якої він обрав. Право оптації може бути передбачене в угодах між державами також у разі врегулювання питань про осіб з подвійним громадянством або надаватися в односторонньому порядку.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) — міжнародна організація, основною метою діяльності якої є підтримання міжнародного миру і безпеки, відвернення війни. Ініціаторами її заснування стали держави — учасниці антигітлерівської коаліції: Англія, Китай, США, колишній СРСР (у тому числі Україна, що виступала як суб'єкт на міжнародній арені), Франція. Сьогодні ООН налічує 190 країн (з Югославією, поверненою у 2000 р.). Об'єднуючи майже всі держави світу, ООН фактично є всесвітньою організацією. 24 жовтня 1945 р. набрав чинності Статут ООН, за рішенням Генеральної Асамблеї ООН 1947 р. цю дату щорічно відзначають як День ООН. Головні органи ООН: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна та соціальна рада, Міжнародний суд, Секретаріат. Генеральні цілі ООН за її Статутом: підтримання міжнародного миру безпеки; розвиток дружніх відносин між націями і народами; міжнародне співробітництво у розв'язанні проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру; захист прав і основні свобод людини незалежно від раси, статі, мови і релігії. В межах ООН розроблено й укладено понад 350 багатосторонніх угод, більшість з яких мають непересічне значення для розвитку широко міжнародного співробітництва і спрямовані на розв'язання глобальних проблем людства, таких як народонаселення, використання територій, захист рослинного і тваринного світу, захист навколишнього середовища, боротьба з голодом, забезпечення питною водою боротьба зі злочинністю тощо.

Парафування міжнародного договору — попереднє підписання міжнародного договору Ініціалами уповноважених осіб, які брали участь у його виробленні. Можливе парафування всього тексту договору і певних його статей.

Паспорт закордонний — документ, що посвідчує особу, громадянство, а в разі необхідності — службове становище особи під час поїздки за кордон. Для виїзду за кордон потрібен відповідний дозвіл (віза) або наявність міжнародної угоди про безвізові поїздки. Наявність паспорта є доказом громадянства особи та її права на обслуговування і дипломатичний захист з боку держави громадянств. Закордонні паспорти поділяються на дипломатичні, службові, загальногромадянські, паспорт моряка та інші і видаються міністерством закордонних справ, міністерством внутрішніх справ і консульськими установами.

Переговори — спосіб вирішення питань, що виникають у відносинах між суб'єктами міжнародного права, під час безпосереднього контакту уповноважених осіб відповідних зацікавлених суб'єктів міжнародного права.

Персона нон грата ('лат. *persona non grata*) — особа, кандидату до якої як дипломатичного представника викликає заперечення уряд держави перебування. У такому разі держава, що призначила цю особу, відкликає її.

Плебіцит — опитування населення, всенародне голосування з метою визначення загальної думки з того чи іншого важливого питання з державного життя; форма волевиявлення народу.

Повідомна грамота — лист глави держави про своє обрання та набуття повноважень главі іншої держави, з якою є дипломатичні відносини. За змістом ця грамота має дружній характер і окреслює напрямки майбутнього співробітництва. Повідомча грамота пересилається дипломатичними каналами.

Повітряна лінія — повітряний шлях сполучення між двома або більше державами, яким певні авіаційні підприємства виконують регулярні рейси. За міжнародним правом право на повітряну лінію надається державам відповідно до укладених договорів,

Повстала сторона — повстанці, підрозділи опору, учасники громадянської війни або національно-визвольної боротьби, які контролюють певну частину території своєї країни, ведуть воєнну боротьбу проти диктаторських, фашистських, колоніальних та інших антидемократичних режимів і отримали визнання інших суб'єктів міжнародного права, є суб'єктами міжнародно-правових відносин. Це визначення дає змогу учасникам одержувати, зокрема, статус біженців, а тим, хто опинився у полоні, — комбатантів. Повстала сторона зобов'язана дотримуватися норм міжнародного законодавства, що регулює дії учасників воєнних конфліктів.

Права людини — комплекс прав і свобод людини, визначених на рівні міжнародного права та впроваджених національним законодавством. У міжнародному праві домінує принцип поваги прав і основних свобод людини. 10 грудня 1948 р. у Парижі на засіданні Генеральної Асамблеї ООН було прийнято Загальну декларацію прав людини. В розробці декларації брали участь українські вчені В. Корецький і П. Недбайло. Нині прийнято понад 350 міжнародних документів, також понад 200 — у Європі. До прав людини належать: рівноправність; заборона дискримінації; право брати участь у веденні державних справ; заборона жорстокого, принизливого поводження з будь-ким; заборона рабства, работоргівлі і примусової праці; право на свободу і особисту недоторканність, свобода думки, совісті і релігії; право на мирні збори тощо. 16 грудня 1966 р. було відкрито для підписання Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Україна несе відповідальність за дотримання прав людини, уряд подає звіт про дотримання прав людини раз на чотири роки; відповідно до Конвенції про права дитини Україна подає перший звіт через два роки, а наступні — через чотири. Також згідно Європейською конвенцією про захист прав і основних свобод людини у разі порушення державою визначених цією конвенцією прав основних свобод людини може бути порушена справа потерпілої особи в Європейському суді з прав людини проти держави. Держава може бути відповідачем також в ООН у тому разі, якщо проти держави, де порушені права людини, буде подано клопотання відповідно до процедури 1503 (заміненої у 1967 р. процедурою 1235).

Правки до міжнародного договору — внесення змін до договору або його доповнення після ухвалення. Можливість внесення прав(або змін може бути передбачена в самому договорі. Якщо виниш необхідність внести правки, а в договорі з цього приводу нічого і зазначено, потрібно повідомити всіх учасників договору і отримати від них згоду на такі дії. Внесення правок або доповнень регулюється Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р.

Правова допомога — співпраця установ юстиції (судів, нотаріат прокуратури) різних держав з подання правової допомоги з цивільних, сімейних і кримінальних справ на основі договорів, укладені відповідними державами.

Право крові — один з принципів набуття права громадянства з огляду на народження, якого дотримуються більшість держав сі ту. За правом крові дитина отримує своє громадянство від батьків незалежно від свого місця народження.

Право міжнародних договорів — галузь міжнародного права, норми якої регулюють порядок укладення, дії, зміни і припинені міжнародних договорів. Об'єктом у цьому разі є сам міжнародні договір. Упродовж тривалого часу джерелом цієї галузі був міжнародно-правовий звичай. У 1969р. на конференції ООН прийняла Віденську конвенцію про право міжнародних договорів, яка значною мірою кодифікувала це право і детально регламентувала в стадії існування договору: порядок укладення, автентифікацію, набуття чинності, тлумачення, застереження, виконання, умови н дійсності, припинення тощо. Окремі принципові положення права міжнародних договорів відображені в Статуті ООН, а також у такі міжнародних документах, як Заключний акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р., Декларація ООН про принципи міжнародного права 1970р. Порядок укладення і виконання міжнародних договорів в Україні визначено Законом "Про міжнародні договори України" (1993 р.), який ґрунтується на загальновизнаних нормах права міжнародних договорів.

Право міжнародних організацій — система принципів і норм, що регулюють питання створення, визначення статусу діяльності міжнародних організацій. Важливе місце в цій галузі міжнародного права посідають принципи і норми, що стосуються діяльності міжурядових організацій. Право міжнародних організацій регулює також діяльність неурядових міжнародних організацій. Джерелами права міжнародних організацій є міжнародні договори та угоди — установчі акти міжнародних організацій; інші міжнародні договори; міжнародний звичай; правила, процедури, фінансові правила, правила для персоналу; окремі рішення міжнародних організацій. Статут ООН як основне джерело права міжнародних організацій закріплює загальні принципи і норми, що стосуються ООН та інших міжнародних організацій. До джерел, які встановлюють загальні норми права міжнародних організацій, належать також окремі міжнародні угоди, в тому числі Віденська конвенція про представництво держав у відносинах їх з міжнародними організаціями 1975 р., яка має універсальний характер.

Правонаступництво держави — перехід прав та обов'язків однієї держави до іншої. Питання правонаступництва постає при виникненні нових незалежних держав у результаті національно-визвольної боротьби, утворенні кількох держав на території їх попередника і утворенні нової держави в результаті об'єднання двох і більше держав, при територіальних змінах.

У 1978 р. прийнято Віденську конвенцію про правонаступництво держав стосовно міжнародних договорів. Конвенція регулює правонаступництво договорів держав, що виникає у разі утворення нової незалежної держави на колишніх залежних територіях; об'єднання кількох держав в одну або розпаду держави на кілька самостійних держав; передачі за згодою частини території однієї держави іншій. У 1983 р. прийнято Віденську конвенцію про правонаступництво держав стосовно державної власності, державних архівів і державних боргів. Конвенція передбачає, що перехід державної власності держави-попередниці спричиняє припинення її прав на державну власність і виникнення прав на неї держави-наступниці, власності переходить до останньої.

Правопорушення міжнародне — несправедливий акт суб'єкти міжнародного права або його пропущення, що полягає в порушення міжнародного зобов'язання.

Право притулку — зумовлений державним суверенітетом і регламентований нормами міжнародного права процес допуску на свою територію іноземця (громадянина іншої держави або особи без громадянства) з метою захисту його від посягань на життя або свобод; з боку держави попереднього місця перебування. Держава, яка надала право притулку, на рівні національного законодавства визначає, в яких випадках і яким особам надається право притулку. У разі надання права притулку особі держава бере на себе зобов'язання не видавати цю особу державі, де ця особа перебувала до цього.

Преамбула — вступна частина міжнародного договору, в якій викладено обставини, що є підставою для його виконання або укладення. В преамбулі вміщено основні ознаки міжнародного договору його причини, мотиви та цілі, співвідношення з іншими договорами принципами і нормами міжнародного права. Преамбула може містити й інші положення, в тому числі нормативного характеру, які не виходять за межі предмета договору. Преамбула має таку саму юридичну силу, як і основний текст договору, і розглядається разом з ним.

Преференції — пільги, що надаються однією державою в торгівлі з іншою державою або групою держав. Це може бути зниженні ввізного мита для всіх або кількох товарів окремих країн, що не поширюватиметься на товари інших країн. Женевська конвенція ООН з торгівлі і розвитку 1964 р. виходила з того, що країнам, які розвиваються, потрібно надати особливий преференціальний режим і встановила, що надання преференцій цим країнам не вважатиметься порушенням принципу найбільшого сприяння.

Притулок територіальний — надання будь-якій особі можливості переховуватися від переслідування через політичні мотиви на території

певної держави. Підстави надання територіального притулку визначаються внутрішнім законодавством держави. Притулок не повинен надаватися особам, які скоїли загальнокримінальні злочини, воєнні злочини і злочини проти людства. Генеральна Асамблея ООН 14 грудня 1967 р. прийняла Декларацію про територіальний притулок.

Пролонгація міжнародного договору — продовження строку дії договору, що виконується, до закінчення строку його дії з метою забезпечення його безперервності. Пролонгація міжнародного договору здійснюється двома способами: укладенням спеціальної угоди (протоколу) про те, що договір продовжено на певний строк, а також вміщенням умови про продовження в текст договору. При цьому можлива автоматична пролонгація міжнародного договору, то, в договорі передбачено, що коли жодна з договірних сторін не зробить заяви про відмову від договору за певний час до закінчень строку його Дії, то договір автоматично вважається продовженим на певний, зазначений у ньому строк.

Промульгація міжнародного договору — надрукування договору країні, що є учасником цього договору. В Україні це має робитися центральних газетах і в спеціальному виданні Верховної Ради України "Відомості Верховної Ради України". Крім того, всі договори укладені та підписані урядом України, мають бути оприлюднені видавництві Міністерства закордонних справ, яке є відповідальними за промульгацію міжнародного договору згідно із Законом України "Про міжнародні договори України" 1993 р. (ст. 20-23).

Протокол (договірний) — офіційний документ (як правило, додаток до основного), яким доповнюється міжнародний договір; на рішення міжнародної конференції, що має силу міжнародного договору. Наприклад, Женевський протокол про заборону задушливих отруйних або інших речовин і бактеріологічної зброї під час воєнних дій 1925 р.

Рада Безпеки ООН — один з головних постійно діючих органів ООН, на який покладається основна відповідальність за підтримання миру та безпеки. Складається з 15 членів: 5 постійних членів Ради (Велика Британія, Китай, Російська Федерація, США, Франція) і 10 непостійних, яких обирають до Ради на два роки відповідно до процедури, передбаченої у Статуті ООН.

Расова дискримінація — обмеження, систематичне порушення прав громадян і будь-який утиск їх за ознаками раси, кольору шкіри або етнічного походження. Неприпустимість расової дискримінації проголошена в загальній формі у Статуті ООН (Преамбула I ст. 1) і в Загальній декларації прав людини 1948 р. Забороні расової дискримінації спеціально присвячені Декларація ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1963р. і Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. Остання забороняє расову дискримінацію, а також такі її форми, як расова сегрегація та апартеїд. Існує також Конвенція МОП № 111 стосовно заборони дискримінації в галузі праці та занять 1958 р., Конвенція ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 р., відповідні положення Міжнародних пактів про права людини 1966 р. Україна є стороною названих міжнародних актів.

Ратифікація — остаточне схвалення, затвердження найвищим органом держави міжнародного договору, що означає її згоду на обов'язковість для неї договору, який набуває юридичної сили лише після ратифікації. Як правило, найважливіші договори за законодавством різних країн підлягають ратифікації найвищим законодавчим органом держави або главою держави. Договори, які не підлягають ратифікації, схвалює уряд або одна з урядових структур. Ратифікація договору вважається завершеною від моменту обміну ратифікаційними грамотами (двосторонній договір) або вручення їх депозитарію (багатосторонній договір). Ратифікація є остаточною, від неї не можна відмовитися або знову винести договір на обговорення. Відповідно до Конституції України (ст. 9) чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Регіональні міжнародні організації — міжнародні організації держав певного регіону (одного географічного району) — політичні, економічні, військові, науково-технічні тощо. Широковідомі такі регіональні організації, як Європейський Союз, Організація африканської єдності, Ліга арабських держав. Заснування і діяльність регіональних організацій повинні відповідати вимозі Статуту ООН (п. 1 ст. 52), згідно з якою вони створюються для вирішення питань підтримання міжнародного миру і безпеки і придатні для регіональних дій за умови, що угоди про регіональні організації та діяльність їх органів відповідають цілям і принципам Статуту ООН.

Регіональні угоди — міжнародні угоди (контракти, договори), що укладені державами, розташованими в певному географічному регіоні, і містять зобов'язання щодо цього регіону. Право держав укладати регіональні угоди передбачено ст. 52 Статуту ООН. Такі угоди повинні відповідати принципам і цілям Статуту ООН.

Редемаркація кордонів — перевірка лінії державного кордону й відновлення прикордонних знаків, якщо вони зникли або були зруйновані, за раніше визначеними на картах, що містяться в договірних документах або складені комісією з редемаркації кордонів. Роботи виконуються за домовленістю сторін.

Реєстрація міжнародних договорів — внесення до спеціального реєстру міжнародної організації міжнародного договору, який набув чинності, що дає змогу посилатися на нього в органах такої організації. Реєстрація договорів здійснюється в секретаріатах ООН, спеціалізованих установах ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій. Договори, зареєстровані в ООН, публікуються в спеціальних збірниках. В Україні договір, що набув чинності, реєструється в Міністерстві закордонних справ, яке відповідає разом з Верховною Радою України за його поширення на внутрішній правопорядок держави.

Реквізиція — примусове вилучення державою або військовими властями під час війни майна у приватних осіб або громадських організацій з виплатою їм вартості майна. Відповідно до ст. 52 Гаазької конвенції про закони та звичаї сухопутної війни реквізиція можлива лише для потреб окупаційної

армії і не повинна здійснюватися для потреб воюючої держави взагалі.

Ректифікація кордонів — незначні зміни або уточнення стану кордонів на місцевості відповідно до домовленостей між сторонами, що були досягнуті раніше. Може застосовуватися у разі будівництва тунелів, гідроелектростанцій, аеродромів, мостів тощо.

Репарація — вид матеріальної міжнародно-правової відповідальності. Передбачає відшкодування державою завданих нею під час воєнних дій збитків. Вперше була застосована у Версальських мирних угодах 1919р. Виплату репарації звичайно передбачають у мирному договорі.

Репресалії — правомірні примусові дії держави, спрямовані на відновлення своїх прав, порушених іншою державою, але без застосування сили, тобто збройних репресій, заборонених сучасним міжнародним правом. Важливою умовою правомірності репресалій є обов'язок держави, яка вирішила застосувати їх, використати мирну процедуру відшкодування збитків, завданих їй правопорушником. Заходи, вжиті державою як репресалії, мають бути пропорційними правопорушенню. Репресалії припиняються з моменту відновлення стану, який передував правопорушенню.

Реституція — відновлення стану речей, який існував на момент вчинення дії, що завдала шкоди, тобто повернення або відновлення матеріальних цінностей у натурі. Прикладом реституції є повернення у натурі майна, неправомірно вилученого та вивезеного воюючою державою з території супротивника. Будь-які операції з державним майном, як і з майном юридичних і фізичних осіб, з метою вивезення його до будь-якої іншої країни вважаються недійсними. Тому реституції підлягає не тільки майно, що перебуває під контролем воюючої сторони, а й те, що опинилося у володінні будь-якої третьої сторони. У разі неможливості здійснити реституцію саме тих речей, які були неправомірно вивезені до іншої країни, за домовленістю між державами можливе повернення подібних речей такої самої вартості (субституція).

Реторсія — відповідні дії однієї держави з метою спонукати іншу державу не застосовувати дискримінаційних заходів і відшкодувати заподіяні збитки, поновивши при цьому принцип взаємності у відносинах. Заходи реторсії мають бути пропорційними тим, що спричинили застосування реторсії, і припиняються з моменту відновлення становища, яке існувало раніше.

Роззброєння — заборона окремих видів зброї, їх виробництва, нагромадження, розгортання і застосування, обмеження деяких видів озброєння за кількістю та якістю, обмеження можливостей якісного вдосконалення озброєння. Це одне з основних завдань для більшості країн світу, передумова зміцнення миру та безпеки на Землі.

Розрив дипломатичних відносин — припинення дипломатичних відносин між державами на підставі офіційної заяви компетентних органів однієї з цих держав, зробленої від її імені. Розрив дипломатичних відносин не спричиняє автоматичного припинення консульських відносин, якщо відповідні держави мають на території одна одної самостійні консульські представництва.

Самозахист — індивідуальні вимушені заходи для самодопомоги, які забезпечують політичну незалежність і територіальну недоторканність держави

від будь-яких дій іншої держави, що суперечать принципу заборони застосування сили і загрози силою, але які не є збройним нападом. Самозахист може поширюватися лише на власну територію.

Самооборона — збройні дії держави у відповідь, що здійснюються нею для поновлення своєї політичної незалежності і територіальної недоторканності, порушених іншою державою у формі збройного нападу. Про всі заходи, вжиті для реалізації права на самооборону, потрібно відразу повідомити Раду Безпеки ООН. Самооборона може бути колективною як збройна допомога держави іншій державі, яка зазнала збройного нападу з боку третьої сторони.

Сатисфакція — форма міжнародно-правової відповідальності, яка полягає в тому, що держава-порушник задовольняє вимоги держави, що постраждала. Види сатисфакції: вираження співчуття, публічне вибачення, покарання винних, надання особливих почесностей державі, що постраждала, тощо. Види сатисфакції залежать від завданої шкоди і конкретної політичної ситуації.

Секретаріат міжнародної організації — допоміжний адміністративний апарат міжнародної організації. Як правило, складається з генерального секретаря і персоналу, який потрібен для виконання завдань і функцій міжнародної організації.

Система міжнародного права — внутрішньо єдина, цілісна сукупність взаємопов'язаних галузей міжнародного права, що мають свої принципи і поділяються на інститути і підгалузі. Система міжнародного права, що має об'єктивний характер, включає в себе основні принципи міжнародного права і його галузі: право міжнародних договорів; принципи і норми, що регулюють статус населення; принципи і норми, що встановлюють режим державної та інших територій; міжнародне морське право; міжнародне повітряне право; міжнародне космічне право; дипломатичне право; консульське право; право міжнародних організацій; мирні засоби вирішення міжнародних спорів; міжнародно-правові засоби забезпечення миру і запобігання війні; закони і звичаї війни; міжнародно-правова відповідальність; право міжнародної безпеки; міжнародний захист прав людини; міжнародне екологічне право та інші.

Система науки міжнародного права — сукупність взаємопов'язаних наукових поглядів і доктрин про походження і розвиток, сутність, джерела, об'єкти, суб'єкти, основні принципи, окремі галузі, інститути, норми і призначення міжнародного права в сучасних історичних умовах.

Спір міжнародний — спір, що виникає між державами або іншими суб'єктами з питання юридичного факту чи правового регулювання певних відносин. Може виникати у різних сферах діяльності держав, щодо тлумачення або застосування того чи іншого міжнародного договору, у разі виникнення питання про відповідальність тощо. Існування певних відмінностей ще не зумовлює наявності спору між державами. Після визнання факту існування спору виникає обов'язок вирішити цей спір. Міжнародний спір має вирішуватися лише мирними засобами на основі принципу мирного розв'язання

міжнародних спорів.

Статус — встановлене нормами міжнародного права становище суб'єктів міжнародного права (наприклад, постійний нейтралітет), окремих територій, різних міжнародних і державних органів (наприклад, посольств), окремих категорій осіб (міжнародні службовці, дипломатичні представники та Ін.) і майна (дипломатичної пошти, приміщення міжнародних організацій тощо).

Статус-кво — становище на міжнародній арені або у відносинах держав, що існує на цей момент або існувало у певний час у минулому. Підтримувати статус-кво або відновити статус-кво — зберігати існуюче становище або повернутися до того, що існувало раніше. Статус-кво антебеллум (status quo ante bellum) — становище, що існувало до початку війни.

Строк дії міжнародного договору — період часу, упродовж якого діє міжнародний договір; визначається в самому договорі. Більшість міжнародних договорів є строковими, але практика знає і безстрокові договори. Дія договору починається з моменту набуття ним чинності; міжнародний договір припиняє свою дію після закінчення терміну, на який його уклали. Дострокове припинення дії міжнародного договору регулюється особливо.

Суб'єкти міжнародного права — учасники міжнародних відносин, які мають міжнародні права та обов'язки і здійснюють їх у межах та на основі міжнародного права. Основними суб'єктами міжнародного права є держави, нації та народи, похідними (вторинними) — міжнародні організації. Суб'єктами міжнародного права можуть бути державоподібні утворення, як-от вільні міста.

Суверенітет держави — повнота законодавчої, виконавчої і судової влади держави на її території, що виключає будь-яку Іноземну владу, а також непідкорення держави владі зарубіжних країн у сфері міжнародного спілкування. Суверенітет — одна з невіддільних ознак держави.

Тлумачення міжнародного договору — з'ясування його реального сенсу і змісту з метою щонайповнішої і найточнішої реалізації умов договору. Тлумачення міжнародного договору здійснюють: одна із сторін договору, і в цьому разі тлумачення має силу лише для цієї сторони; сторони договору за угодою між ними, і в цьому разі воно обов'язкове для цих сторін; міжнародні органи, про які з цією метою можуть згадати у самому договорі. У ст. 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1968 р. передбачено, що тлумачення договору має бути однаковою незалежно від суб'єктів, які здійснюють тлумачення.

Трансферт — передача населення території, яка перейшла від однієї держави до іншої, відповідно з одного громадянства до іншого. Трансферт передбачається у міжнародних договорах і супроводжується зазвичай наданням заінтересованим особам права на відмову від нового громадянства і збереження колишнього.

Трансформація — один із способів перетворення норм міжнародного права в норму внутрішньодержавного права. Оскільки сама по собі норма міжнародного права є обов'язковою лише для його суб'єктів, держави

забезпечують її дотримання юридичними і фізичними особами, в тому числі за допомогою трансформації міжнародно-правової норми в національну.

Ультиматум — категорична вимога однієї із сторін, супроводжувана погрозами в разі відмови виконати її Іншою стороною.

Факультативний протокол — різновид багатостороннього міжнародного договору, що існує самостійно або як додаток до іншого договору (не є його невіддільною частиною), в якому окремі учасники фіксують домовленість щодо питань, з яких не змогли дійти згоди всі учасники основного договору. Участь сторін основного договору в такій додатковій угоді не обов'язкова (факультативна).

Форс-мажор — надзвичайні і непередбачувані обставини, через які виконання зобов'язань однією із сторін, що уклали угоду (контракт, договір), стає повністю або частково неможливим. Ці обставини повинні бути зазначені в договорі, що стосується цивільно-правових відносин.

Функції дипломатичного представництва — відповідно до практики, що склалася, і Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. дипломатичне представництво виконує такі функції: представництво своєї держави в державі перебування; захист інтересів своєї держави в державі перебування; захист інтересів громадян своєї держави в державі перебування; ведення переговорів з урядом держави перебування; Інформаційна функція; розвиток дружніх відносин між державою перебування і державою, яку представляє дипломатичне представництво; консульська функція.

Функції консульського представництва — відповідно до практики, що склалася, і норм міжнародного права консульське представництво виконує такі функції: захист інтересів своєї держави в державі перебування; захист інтересів юридичних і фізичних осіб у державі перебування; сприяння розвитку торгівлі, економічних, наукових і культурних зв'язків між державою, яку представляє консульська установа, та державою перебування; інформування держави, яку представляє консульська установа, про політичну, економічну, соціальну, культурну та інші сторони життя держави перебування; видача паспортів і проїзних документів громадянам своєї країни, а також віз та інших необхідних документів для поїздки до держави, яку представляє консульське представництво, громадянам держави перебування; подання допомоги і сприяння громадянам своєї держави в державі перебування; ведення актів громадянського стану, виконання деяких функцій адміністративного характеру; охорона інтересів неповнолітніх і недієздатних осіб своєї держави в державі перебування; представництво інтересів громадян своєї держави у суді, у справах про спадщину і в разі смерті; виконання прав нагляду та інспекції щодо літаків і суден прапора своєї держави, подання їм допомоги і надання сприяння. Обсяг і зміст зазначеної допомоги визначаються в спеціальних консульських угодах, що укладаються між державами. Консульські і посадові особи під час виконання своїх функцій не повинні порушувати правопорядку, звичаїв і традицій держави перебування.

Хакер — особа, яка вчинює незаконні дії у сфері інформаційних новітніх технологій (у кіберпросторі): проникнення в інші комп'ютери; руйнування

систем захисту інформації та неправомірне отримання даних. У більшості країн світу за це правопорушення встановлено кримінальну відповідальність.

Хімічна зброя — один з видів зброї масового знищення, що заборонений відповідно до Женевського протоколу про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів і бактеріологічних засобів 1925 р. Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято кілька резолюцій про заборону застосування хімічної зброї. У 1972 р. було прийнято спеціальну Конвенцію про заборону розробки, виробництва та нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та їх знищення.

Шпіонаж — визначений у більшості країн світу злочин, який передбачає діяльність іноземця або особи без громадянства зі збирання і передачі іноземній державі або іноземній організації чи їх представникам інформації, що є державною таємницею.

Юрисдикція держави — права судових та адміністративних органів держави з розгляду і розв'язання справ відповідно до їх компетенції. Міжнародне право розрізняє юрисдикцію держави територіальну та особисту (національну). Під територіальною розуміють таку юрисдикцію, що здійснюється державою в межах певної території. Особиста (національна) юрисдикція держави здійснюється щодо своїх громадян, які перебувають за межами території своєї держави.

Ядерна зброя — один з видів зброї масового знищення невибухового типу, що ґрунтується на вражаючій дії радіоактивного випромінювання. Має велику руйнівну силу. Україна послідовно виступає за заборону і ліквідацію всіх видів ядерної зброї I, здобувши незалежність., відмовилась від ядерної зброї.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. Баймуратов М.А. Международное публичное право. – Х.: Одиссей, 2007. – 704 с.
2. Буткевич В.Г., Мисик В.В., Задорожний О.В. Міжнародне право. Основи теорії. – К.: Либідь, 2002. – 608 с.
3. Василенко В.А. Основы теории международного права. - К. : Вища шк. Головне вид-во, 1988. – 288 с.
4. Георгіна А.З., Чикулій С.О. Міжнародне публічне право: Навчально-методичний посібник. – Чернівці, 2002.
5. Глебов И.Н. Международное право: Схемы, таблицы. – М.: Дрофа, 2007. – 126 с.
6. Додонов В.Н., Панов В.П., Румянцев О.Г. Международное право. Словарь-справочник / Под общей ред. Акад МАИ, д.ю.н. В.Н. Трофимова.- М.:ИНФРА-М, 1997.-368с.
7. Курс международного права в 7 Т. / Ю.А. Баскин, Н.Б. Крылов, Д.Б. Левин. – М., 1989.
8. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 432 с.
9. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 544 с.
- 10.Международное право / Отв. Ред. Г.В. Игнатенко, О.И. Тиунов. – М.: НОРМА, 2005. – 624 с.
- 11.Международное право / Под ред. А.А. Ковалева, С.В. Черниченко. – М.: Проспект, 2008. – 832 с.
- 12.Международное право в документах / Сост. Н.Т.Блатова.- М.: Юрид.лит., 1982.-856с.
- 13.Международное право в современном мире / Под ред. Ю.М. Колосова. - М., 1991.
- 14.Международное публичное право. Сборник документов. Том 1. - М.: Издательство БЕК, 1996.
- 15.Міжнародне право: основні галузі / За ред.. В.Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2004. – 816 с.
- 16.Словарь международного права. - М.: Междунар. отн.,1986. - 432 с.
- 17.Тункин Г. И. Теория международного права.- М., 1970.
- 18.Ушаков Н. А. Проблемы теории международного права. - М., 1988.
- 19.Черниченко С. В. Международное право: современные теоретические проблемы. - М., 1993.

Додаткова:

1. Анисимов Л.Н. Международно-правовые средства разрешения международных споров (конфликтов). - Л., 1975.
2. Арцибасов И.Н., Егоров С.А. Вооруженный конфликт: право, политика,

- дипломатия. - М.: Междунар. отн., 1989.- 248с.
3. Афанасьев В. Г. Международные отношения в области гражданской авиации. - М., 1986
 4. Бабурин С.Н. Территория государства. Правовые и геополитические проблемы. – М., 1997.
 5. Баймуратов М.А., Анцупова Т.А. Международно-правовое сотрудничество Причерноморских государств: современное состояние и перспективы. – Одесса, 2005.
 6. Блищенко И.П., Жданов Н.В. Сотрудничество государств и борьбе с преступлениями международного характера: Учеб. пособие / УДН.- М., 1984. - 88 с.
 7. Бородин С.В., Ляхов Е.Г. Международное сотрудничество и борьбе с уголовной преступностью. - М., 1983. – 200 с.
 8. Буроменський М.В. Міжнародний захист прав людини та права біженців. – К., 2002.
 9. Буткевич В.Г. Соотношение внутригосударственного и международного права. – К., 1981.
 10. Василенко В. А., Высоцкий А. Ф., Рыбальчик Д. Э. Международное морское право. - Киев, 1988.
 11. Василенко В.А. Международно-правовые санкции. – К, 1982.
 12. Вельяминов Г. М. Основы международного экономического права. - М., 1994.
 13. Верещагин А. Н. Международное воздушное право. - М., 1966.
 14. Денисов В.Н. Статус міжнародних договорів в Конституції України // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – №1. – С.29-36.
 15. Карташкин В.А. Права человека в международном и внутригосударственном праве. – М., 1995.
 16. Клименко Б.М. Государственная территория: Вопросы теории и практики международного права. – М., 1974.
 17. Кривчикова Э.С. Основы теории права международных организаций. – М., 1979.
 18. Купчишин А.М., Рулько Е.Т. Характерные черты и система принципов современного международного права. - К., 1979.- 51с.
 19. Курдюков Г. И. Государства в системе международно-правового регулирования. - Казань, 1979.
 20. Курс международного права Т.1. Понятие, предмет и система международного права / Ю.А. Баскин, Н.Б. Крылов, Д.Б. Левин. – М., 1989.
 21. Левин Д.Б. Принцип мирного разрешения международных споров. - М., 1977.
 22. Лукашук И. Право международной ответственности. – М., 2004.
 23. Международное космическое право: Учебник/ Отв. ред. А.С.Пирадов. - М.: Межд. отн., 1985.- 208 с.
 24. Международное публичное право. Сборник документов. - М.: Издательство БЕК, 1996 .
 25. Международные организации / Под ред И.П. Блищенко. – М., 1994.

26. Молодцов С. В. Международное морское право. - М., 1987.
27. Нешатаева Т.Н. Международные организации и право. Новые тенденции в международноправовом регулировании. – М., 1998.
28. Плотникова О.В. Консульские отношения и консульское право. – М., 1998.
29. Полторац А. И., Савинский Л. И. Вооруженный конфликт и международное право. - М., 1976.- С.8-96.
30. Права человека и процессы глобализации современного мира / Отв. Ред. Е.А. Лукашева. – М., 2005.
31. Репецкий В.М. Дипломатичне та консульське право. – Львів, 2002.
32. Сандровський К.К. Дипломатическое право. – К., 1981.
33. Талалаев А.Н. Право международных договоров. Действие и применение договоров. – М., 1985.
34. Тимошенко А. С. Формирование и развитие международного права окружающей среды. - М., 1986.
35. Шинкарецкая Г.Г. Компетенция международных судов и арбитражей. – СПб, 1992.

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Сінельнік Руслан Васильович

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО
Навчально-методичний посібник
для студентів
юридичного факультету

Рецензент *Т.О. Коломоєць*
Відповідальний за випуск *Р.В. Сінельнік*
Коректор *Р.В. Сінельнік*